

MASARYKOVA UNIVERZITA
FILOSOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

**Kolektivizace zemědělství v olomouckém
kraji v letech 1949 – 1960**

Tereza Ničová

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Tomáš Dvořák, Ph.D.

Brno 2011

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla všechnu použitou literaturu a prameny.

datum

vlastnoruční podpis

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce Mgr. Tomáši Dvořákovi, Ph.D. za odborné rady a cenné podněty.

Dále bych chtěla poděkovat zaměstnancům SOkA v Olomouci a SOkA v Jeseníku za ochotu a pomoc při shromažďování materiálů.

Obsah:

1. Úvod.....	5
2. Československé zemědělství v letech 1945- 1960.....	8
3. Kolektivizace zemědělství v olomouckém kraji do roku 1960...30	
4. Okres Litovel. Historicko-geografický úvod.....	41
5. Kolektivizace v okrese Litovel	
5.1. První fáze kolektivizace 1949- 1953.....	43
5.2. Druhá fáze kolektivizace 1953- 1960.....	49
6. Okres Jeseník. Historicko-geografický úvod.....	55
7. Kolektivizace v okrese Jeseník	
7.1. První fáze kolektivizace 1949- 1953.....	57
7.2. Druhá fáze kolektivizace 1953- 1960.....	66
8. Závěr.....	72
Seznam zkratk.....	76
Seznam literatury a pramenů.....	77
Přílohy.....	83

1. Úvod

Období padesátých let v Československu je úzce propojeno s politikou komunistické strany, která teprve teď začala plně ukazovat veškeré své tváře.

Československo bylo politikou řízenou ze Sovětského svazu zasaženo již od roku 1945 a nikoli až od února 1948, kdy se jen odhalila propletená síť vlivu komunistů, jež prorůstala všemi vrstvami společnosti i státního aparátu. Okleštěná demokracie Národní fronty a skladba politických stran v ní, v období tzv. třetí republiky, byla prvním a neklamným znakem blížícího se vyústění. Komunistické straně v čele s neochvějným stalinistou Klementem Gottwaldem se někdy skrytě, někdy pod rouškou intrik, jindy zcela otevřeně podařilo získat markantní převahu ve všech důležitých institucích.

Heslo „*Se Sovětským svazem na věčné časy.*“, které se pro příštích čtyřicet let stalo mottem všech uvědomělých straníků, je směšné i děsivé zároveň a taková byla i doba padesátých let, směšná ve své děsivosti a děsivá ve své směšnosti.

Hlavním cílem vládní československé politiky po roce 1948 se stalo naprosté podrobení a ovládnutí práce, životů i myslí lidí. Vše se mělo přizpůsobit novému společenskému lidově - demokratickému řádu. Místo pro odlišnost, alternativu či kritiku tu alespoň v padesátých letech neexistovalo. Tak jako si chtěla „všemocná strana“ podrobit sociální, kulturní a intelektuální oblast, zaměřila se i na hospodářství. V podmanění průmyslu se nevyskytly větší komplikace. Pomyslnou vrásku na čele ovšem působilo zemědělství a český venkov.

Restrukturalizace obcí byla tvrdým oříškem, který po svých vykonavatelích vyžadoval neustálou a pečlivou práci po celá padesátá léta a každé politické zaváhání či ústupek se ihned projevil. Jeden příklad, který potvrzuje všechny ostatní je známý projev Antonína Zápotockého na Kličavské přehradě, který spustil vlnu odchodu ze socialistického sektoru hospodářství.

Kolektivizace, stěžejní náplň zemědělské politiky státu, se tragicky podepsala na životech lidí z venkova. Podařilo se téměř zrušit soukromé hospodaření. Podnikání hrstky samostatných rolníků se podobalo spíše jen přežívání a nikdy nemohlo dosáhnout bývalé prosperity. Nejhuře byli postiženi

sedláci s výměrou pozemků nad patnáct hektarů, kterým se hanlivě přezdívalo kulaci. Karel Jech tuto konstelaci zcela výstižně označuje jako likvidaci selského stavu. Pod administrativními, trestními a psychologickými metodami, jež měly přivést všechny rolníky a jejich majetky do základního pilíře státního zemědělství, do jednotných zemědělských družstev, bylo skoro nemožné odolat. Proto můžeme s koncem padesátých let konstatovat i konec kolektivizace venkova. Vesnice jsou zesocializovány, venkov zkonsolidován.

Diplomová práce si klade několik cílů. Pokusím se nastínit vývoj zemědělské politiky v padesátých letech, ovšem s důležitými přesahy do doby předcházející. Z hlediska jejího primárního zaměření budu věnovat pozornost tématům, které s ním přímo souvisí. Objasním problematiku jednotných zemědělských družstev, zemědělských zákonů, jednotlivých fází kolektivizace i opatření, kterými měli být omezováni soukromě hospodařící rolníci.

Nejdůležitějším cílem je ovšem komparace situace ve dvou tehdejších okresech ležících v Olomouckém kraji. Jedná se o politický okres Litovel, rozkládající se z větší části ve vnitrozemí, kde se pozemková držba dědila z generace na generaci a nikdy nedošlo k násilnému přerušení její kontinuity. Oproti tomu pohraniční politický okres Jeseník, prošel ve dvacátém století těžkými zkouškami. Nejdříve bylo celé území tzv. Sudet, v němž se Jeseník nacházel, připojeno k hitlerovskému Německu a po jeho porážce z něj bylo po pokolení zde žijící obyvatelstvo odsunuto. Pro uprázdněné usedlosti, domy, majetky a pole se hledali noví čeští majitelé.

Na základě chronologického výzkumu vývoje kolektivizace v těchto okresech se pokusím srovnat, v čem se odlišoval a v čem shodoval přístup ke kolektivním formám hospodaření na Jesenicku a Litovelsku v souvislosti s celostátním průběhem socializace zemědělství, který nastíním v druhé kapitole. Pro doplnění celkového obrazu hospodářské situace v daném regionu zařadím i kapitolu o kolektivizaci v olomouckém kraji, jenž utvoří plynulý přechod mezi celostátní situací a mikroregionálním děním.

V předkládané práci budu pro druhý zkoumaný okres používat název Jeseník, původně se okresní město jmenovalo Frývaldov, německy Freiwalldau. Až roku 1947 byl okres, spolu se stejnojmenným městem, přejmenován na Jeseník. Ovšem i v pozdější literatuře a pramenech se lze setkat s původním názvem. Název

okresu Jeseník budu v textu vztahujícím se k období před rokem 1947 používat z čistě přehledných důvodů.

Primární zdroj informací o okresu Litovel mi poskytl Státní okresní archiv v Olomouci a o okresu Jeseník Státní okresní archiv v Jeseníku. Fond Okresní národní výbor Litovel, jenž se nachází v SOkA Olomouc je poměrně bohatý na písemnosti vztahující se k zemědělské otázce, zejména ke kolektivizaci. Velice přínosné jsou, mimo jiné, zprávy ONV Litovel pro KNV Olomouc, jenž mapují postup združstevňování a jeho překážky, dále pak stížnosti občanů na JZD a podrobné seznamy vesnických boháčů. V zemědělské části fondu Okresní národní výbor Jeseník se nalézají většinou písemnosti jednotných obcí, soupisy půdy, korespondence s KNV Olomouc i velice přínosné souhrnné analýzy stavu združstevňování v okrese.

V menší míře jsme čerpala z regionální literatury Otakara Káni, Konstantina Brady a Lubomíra Kalouska pro Jesenícko, Antonína Burgeta a Františka Spurného pro Litovelsko. Všechny práce jsou bohužel ideologicky poznamenány dobou svého vzniku, stejně tak i publikace Miloslava Pospíchala a Jana Spáčila, které ovšem poskytují cenné faktografické informace. Z obecnějších prací lze vyzdvihnout průkopníka v oboru vědeckého zkoumání kolektivizace Karla Jecha a jeho stěžejní dílo Soumrak selského stavu, dále pak sborníkové příspěvky Jany Burešové a Šárky Rokosové. Základní edicí pramenů k problematice kolektivizace připravila k vydání Jana Pšeničková.

2. Československé zemědělství v letech 1945 - 1960

Hlavním, nejdůležitějším či nejčastěji se opakujícím slovem, které se v práci nejvíce objevuje je kolektivizace. „*Kolektivizace je přeměna (obvykle násilná) soukromých zemědělských vlastnictví ve velká kolektivně obhospodařovaná hospodářství. Systém zemědělství, který převažoval ve většině komunistických států s výjimkou Polska a Jugoslávie a který vycházel ze systému vytvořeného v SSSR 30.let. V Sovětském svazu začala kolektivizace během 1. pětiletky (1928-1932) v roce 1930. Původní plán na pětiletku předpokládal, že v roce 1933 bude v kolchozech asi 20% zemědělských hospodářství. Stalin se však rozhodl vyřešit problém urychleně, drakonickými opatřeními, která se setkala s odporem rolníků, kteří kolektivizaci chápali jako znovu zavedení nevolnictví. Miliony z nich byly uvězněny či deportovány, další miliony zahynuly za hladomoru, který následoval po prudkém poklesu produkce. Násilným sloučením rolnických hospodářství vznikaly kolchozy, či obrovské státní statky, sovchozy. V SSSR byla kolektivizace oficiálně dokončena v průběhu 2. Pětiletky (1933- 1937). Kolektivizace po 2. světové válce ve východní Evropě neměla tak násilné formy a v Polsku a Jugoslávii byla posléze zastavena. Proces kolektivizace zasáhl nicméně všechny komunistické státy a tato politika byla prováděna i v řadě afrických či jihoamerických zemích. V Číně byla zahájena v roce 1953, ale bez totálního podřízení zemědělství průmyslu, které bylo uplatňováno v SSSR v 30. letech.*“¹

Mezníkem, kterým se často označuje změna fungování společnosti a obrat v politickém kurzu 20. století v Československu je rok 1948. Konkrétně poslední únorové dny, kdy komunistická strana, po dlouho trvající snaze, zosnovala státní převrat a uchvátila tím převahu moci do svých rukou. Tento okamžik byl ovšem předurčen již daleko dříve.

¹ Pečenka, Marek- Luňák, Petr a kol: Encyklopedie moderní historie. Praha 2009, str.232.

Základními liniemi, které určovaly zemědělskou politiku v letech 1918-1938 byla první československá pozemková reforma a následně hospodářská krize z třicátých let. První pozemková reforma spatřila světlo světa brzy po ustavení Československé republiky v roce 1918. O jejím průběhu a formě se vedly vášnivé debaty, zejména mezi stranou agrárníků a sociálními demokraty, jejichž část trvala na záběru půdy již od 50 ha a výše. Po jednáních táhnoucích se do jara roku 1919, byl v dubnu téhož roku přijat zákon o pozemkové reformě,² který určoval hranici pro vyvlastnění půdy nad 150 ha zemědělské či 250 ha veškeré půdy.³

Zabraná půda z první pozemkové reformy tvořila více než 30% veškeré půdy v českých zemích, jednalo se o 4 066 221 ha. Před zestátněním patřila převážně šlechtě a velkostatkářům, dále pak katolické církvi a pozemkovým spekulantům. Pozemková reforma probíhala v několika etapách téměř do roku 1938, nejintenzivněji v letech 1923- 1926. K jejímu provádění byl 11. června 1919 vytvořen Státní pozemkový úřad a v lednu 1920 přijat zákon o přidělech,⁴ na počátku dubna téhož roku se reformní legislativa rozšířila o náhradový zákon, který určoval výši náhrad za zabranou půdu.⁵

V této době se začala jasněji profilovat komunistická strana, nepokrytě se stavěla za politiku Sovětského svazu a snažila se propagovat metody stalinistického vládnutí.⁶ Po radikalizaci strany poněkud poklesly komunistické volební preference

² Zákon č. 215/1919 *Sb.*, ze dne 16. dubna 1919, O zabrání velkého majetku pozemkového.

³ Kárník, Zdeněk.: *České země v éře první republiky I. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. Praha 2000, s. 455.

⁴ Zákon č. 81/1920 *Sb.* ze dne 30. ledna 1920, Zákon přidělový.

⁵ Kárník, Zdeněk.: *České země v éře první republiky I. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. Praha 2000, s. 465.

⁶ „Komunistická strana byla založena na ustavujícím sjezdu ve dnech 14-16. 5. 1921 v Praze. Jejím tiskovým orgánem je Rudé Právo. Základ členstvo tvořili příslušníci marxistické levice, kteří se odštěpili ze sociální demokracie. Vznik strany odrážel sociální radikalizaci obyvatel po první světové válce a byl pozitivní reakcí na Velkou říjnovou socialistickou revoluci v roce 1917 v Rusku. KSC pod vedením Bohumila Šmerala vstoupila do III. internacionály a usilovala o uskutečnění sociální revoluce podle sovětského vzoru. Od V. sjezdu v roce 1929 stál v čele Klement Gottwald, věrný stoupenec Stalina. Čapka, František: *Slovník českých a světových dějin*. Brno 1998, s. 533.

a v roce 1929 i 1935 získali shodně kolem deseti procent hlasů, byli tak čtvrtou nejsilnější stranou.⁷

Hospodářskou krizi zapříčinila mj. nadúroda obilí ve Spojených státech v roce 1929, jež s sebou nesla výrazný celosvětový pokles cen tétokomodity, když v této situaci došlo ke kolapsu na Wall Streetu, rozpoutala se celosvětová krize.⁸ Komunistická strana využila nepříznivé mezinárodní situace jako ukázkového případu „*vykořisťovatelské politiky kapitalistů*“⁹ k získání dalších potencionálních voličů. Soustředila se na venkov a vydala program záchrany malozemědělského a selského lidu Československa nazývaný Zemědělský program KSČ, v němž byly obsaženy některé myšlenky, které bude strana prosazovat v období kolektivizace, zejména boj proti kapitalismu a buržoazii.

Události na New Yorkské burze zapříčinily nejhlubší hospodářskou krizí ve 20. století. Zasáhla všechna odvětví od zemědělství, přes průmyslovou výrobu po bankovníctví. Světová výroba poklesla o 38%. Přestože po roce 1933 došlo k určitému ekonomickému zotavení, průmyslová výroba a objem mezinárodních obchodů již nedosáhl po zbytek 30. let úroveň před rokem 1929. Pokrizová deprese trvala až do konce 30. let a skutečné oživení přinesl až přechod k válečnému hospodářství.¹⁰

Násilné přerušení demokratického vývoje Československa, zábor pohraničních oblastí, nakonec i násilná okupace a vytvoření Protektorátu Čechy a Morava v roce 1939 se podepsalo nejen na ekonomicko- hospodářské a politické rovině. Zanechalo nesmazatelnou stopu v myšlení a morálce všech občanů. Byly zřízeny tržní svazy, které měly za úkol zajišťovat kontrolu zemědělských výrobců a následně i obchodníků. Každému hospodáři byly stanoveny povinné dodávkové normy, které musel plnit. Mohl si ponechat pouze nezbytné množství zboží pro svou rodinu a chod hospodářství. Volný prodej hospodářských výrobků a surovin byl pod přísnými tresty zakázán.

⁷ Ve volbách roku 1925 získaly 13,2 % a zařadili se na druhé místo za agrárníky. Roku 1929 získaly 10,2 % a v roce 1935 je volilo 10,32% lidí.

⁸ Pečenka, Marek- Luňák, Petr a kol: Encyklopedie moderní historie. Praha 2009, s.183.

⁹ Zemědělské družstevnictví včera a dnes. Praha 1949, s. 2.

¹⁰ Veber, Václav: Padesátá léta v Československu- komunismus na domácí scéně. In: Kremličková, Ladislava(ed.): Securitas imperii 7. Sborník k problematice bezpečnostních služeb. Praha 2001, s. 6.

Ještě před konečným osvobozením republiky v květnu 1945 a následné politické konsolidaci poměrů bylo na základě Košické vládního programu¹¹ rozhodnuto, že se změní dosavadní systém mnoha politických stran. Byla zavedena vláda tzv. Národní fronty skládající se z těch politických subjektů, které se za Protektorátu Čechy a Morava aktivně podílely na odboji. Jednalo se o komunistickou stranu, sociální demokracii, národní socialisty, lidovou stranu a zástupce Slovenské národní rady.¹²

Mezi těmito parlamentními stranami nebyla žádná, jejímž primárním zájmem by byl venkov. V období první republiky získala drtivou většinu hlasů voličů z vesnic agrární strana. Ta, ovšem nebyla v poválečných letech obnovena.¹³ Čtrnáct procent voličských hlasů, které se ve volbách pravidelně klonily k agrárikům, zůstalo nyní ležet ladem. Komunistická strana proto zahájila obrovskou kampaň, aby si venkov naklonila a tato snaha se jí také vyplatila. Kladli zejména důraz na co nejrychlejší konfiskaci majetku Němců, Maďarů a zrádců, podle dekretu prezidenta republiky č. 12/1945 Sb.,¹⁴ a jeho přerozdělení, stejně tomu bylo u zbytkových statků. Dále trvali na revizi první pozemkové reformy.¹⁵ Prosazovali zavedení příplatků k výkupním cenám a také zvýhodnění cen

¹¹ Košický vládní program byl vyhlášen 5.4. 1945 v Košických, kde se poprvé sešla nová vláda. Kromě výše zmíněné Národní fronty se projednávala struktura státního aparátu, orientace ČSR na SSSR a otázky znárodnění a pozemkové reformy. Pečenka, Marek- Luňák, Petr a kol: Encyklopedie moderní historie. Praha 2009, s. 240.

¹² Jech, Karel: Probuzená vesnice. K dějinám revoluce na našem venkově v letech 1945- 1948. Praha 1963, s. 20-29.

¹³ Agrární strana, nebyla obnovena, kvůli kolaboraci svým čelních představitelů s nacistickým režimem. Pod vedením Rudolfa Berana, se 18. 11. 1938 transformovala agrární strana na českou pravicovou stranu Národní jednoty. Její program požadoval zavedení autoritativní demokracie a úzkou spolupráci s nacistickým Německem. Po 15. 3. 1939 byla rozpuštěna a nahrazena Národním souručenstvím, jedinou nacisty povolenou stranou. V lednu 1941 bylo NS přeměněno v osvětovou korporaci, která propagovala nacistickou ideologii a nabádala české obyvatelstvo k důsledné spolupráci s Němci. Čapka, František: Slovník českých a světových dějin. Brno 1998, s. 67.

¹⁴ Dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. O konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa

¹⁵ Rokosová, Šárka: Administrativní opatření – jedna z forem perzekuce sedláků komunistickým režimem. In: Táborský, Jan (ed.): Securitas imperii 10. Sborník k problematice vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli“ Praha 2003, s. 148.

živočišných výrobků, jejichž producenti byli zejména maloroľníci, vzhledem k rostlinným, na které se specializovaly větší závody.

Toto úsilí bylo velice brzy odměněno. Díky celkovému příklonu evropské i československé společnosti k levé straně politického spektra, nadneseným předvolebním slibům a propracované agitaci se původně dělnické straně podařilo získat široký okruh voličů z venkova. Jednoznačné vítězství ve volbách roku 1946, znamenalo předzvěst budoucích událostí a jasně určovalo tok zemědělské politiky. Komunistická strana získala v českých zemích 31 % hlasů, spolu s výsledky na Slovensku se jí podařilo obsadit jedenáct křesel ve vládě.¹⁶

Poválečné zemědělství se dosud vzpamatovalo z následků hospodářské politiky Protektorátu, k tomu se přidal markantní úbytek obyvatelstva v pohraničí způsobený odchodem Němců a následné nelehké obsazování jejich usedlostí, odliv pracovních sil do průmyslových oblastí výroby a nedostatek potravin, ale i dalšího zboží.¹⁷ Východiskem z nepříznivé situace se mělo stát šest tzv. Ďurišových zákonů. Komunistický ministr zemědělství Julius Ďuriš¹⁸ je navrhl a masově vydal krátce po vítězství své strany ve volbách v roce 1946 s cílem zajistit si ještě před legislativním projednáváním podporu široké veřejnosti. Zbylé politické strany však měly k zákonům výhrady. KSČ vedena snahou zákony i přesto prosadit, vyvolala veřejnou diskuzi a organizovala výpravy svých příznivců do parlamentu.¹⁹

¹⁶ Jech, Karel: Soumrak selského stavu 1945 – 1960. Praha 2001, s. 13.

¹⁷ Topika, Jan: Specifika kolektivizace v československém pohraničí 1949 – 1960. In: Rašticová, Blanka (ed.): Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století. Uherské Hradiště 2002, s. 229-230.

¹⁸ Julius Ďuriš původně slovenský politik byl od 1927 člen KSČ, od 1929 redaktor komunistického tisku, v letech 1934 – 1938 tajemník zemského vedení KSČ na Slovensku. V období protektorátu se stal členem ilegálního ústředního vedení KSS, za což byl v letech 1941 – 1945 vězněn. Jako člen předsednictva ÚV KSČ působil od roku 1945 do 1954, do roku 1945 byl zároveň ministrem zemědělství, tento post vykonával do roku 1951, kdy začal působit jako předseda sboru pověřenců, funkci ministra financí vykonával od roku 1953. Pro rozpory s Antonínem Novotným roku 1963 odvolán ze všech funkcí. V období normalizace byl jako mnoho dalších vyloučen z KSČ. Jech, Karel: Soumrak selského stavu 1945 – 1960. Praha 2001, s. 12.

¹⁹ Šest tzv. Ďurišových zákonů vydalo ministerstvo zemědělství krátce po úspěchu KSČ ve volbách roku 1946. Jednalo se o zákony: 1. O revizi pozemkové reformy. 2. O úpravách pozemků. (scelovací zákon) 3. O myslivosti. 4. O zaknihování přídělů konfiskovaného zemědělského majetku. 5. O zajišťování zemědělského výrobního plánu. 6. O úpravě dělení a zamezení rozdrobení zemědělské půdy. Jech, Karel: Soumrak selského stavu 1945 – 1960. Praha 2001, s. 13.

K návrhům opozice, aby byl Julius Ďuriš z ministerského křesla odvolán, ale nedošlo.

Ďurišovy zákony ovšem nebyly konečným řešením zemědělské otázky. Ministr zemědělství Julius Ďuriš vystoupil, 4.dubna 1947, na shromáždění okresního sdružení Jednotného svazu českých zemědělců v Hradci Králové s oficiálním projevem, který později vešel do dějin jako tzv. Hradecký program.²⁰ Zejména požadoval konečné vyřešení konfiskace půdy, scelování pozemků a zábor majetku nad 50 ha. Získaná půda měla být neprodleně přerozdělena malým zemědělcům. Zároveň se také snažil zapudit obavy z budoucí kolektivizace, jaká proběhla v SSSR. „*Půda patří tomu, kdo na půdě pracuje.....ministerstvo zemědělství trvá na tom, aby v právě připravované ústavě naší republiky bylo ústavně zajištěno vlastnictví půdy do 50 ha. Tím skončí zneklidňování, že chceme dělat kolchozy a sovchozy.*“²¹ Tak jako Ďurišovy zákony se i Hradecký program nesetkal u komunistické opozice s přijetím. Největší kritiku vzbudila pozemková reforma za záběrem půdy od 50 ha.

Další rozpory ve vládě, přineslo léto roku 1947, československé zemědělství se trápilo nezvyklým suchem, nedostatkem kapitálu a hroutícím se zásobováním. Výroba klesla na 60% předválečné úrovně.²² Sociálnědemokratický ministr výživy Václav Majer chtěl zemědělcům tíživou situaci ulehčit zvýšenými výkupními cenami obilí, které by pomohly rolníkům zacelit nejhorší ztráty. Ministr Ďuriš jeho návrh smetl ze stolu s tím, že zasahuje do jeho kompetencí. Místo toho přišlo ministerstvo financí, taktéž s komunistickým vedením, s analýzou, která přinášela

²⁰ Hradecký program obsahoval několik programových požadavků, kterých chtělo ministerstvo dosáhnout. Jednalo se o: Konečné řešení otázky půdy, Příděl lesů, Odstranění disparity zemědělských a průmyslových výrobků, Reorganizaci distribuce, Výstavbu družstevnictví, Cukrovarský průmysl, Rolnické pojištění, Zemědělský úvěr, Jednotnou zemědělskou daň, Mechanizaci zemědělství, Opatření v zájmu zemědělských žen a mládeže, Zlepšení živočišné výroby, Zahradnictví, Rybářský zákon, výstavbu území bývalých německých vojenských cvičišť, Hospodářskou výstavbu v roce 1948 a Uzákonění Jednotného svazu českých zemědělců a Svazu slovenských rolníků. Ďuriš, Julius: Hradecký program. Praha 1947, s. 31.

²¹ Ďuriš, Julius: Hradecký program. Praha 1947, s. 6.

²² Václavů, Antonín: Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu. Praha 1999, s. 20.

zjištění, že zemědělství potřebuje neodkladnou státní dotaci ve výši šesti a půl miliardy korun.

Zástupci komunistické strany požadovali vypsát tzv. milionářskou dávku, jež by sloužila jako zdroj financí pro injekci do zemědělství. Nejprve se podařilo nekomunistům ve vládě návrh zamítnout. Již v říjnu ale podlehly tlaku demagogické kampaně a došlo k vydání zákona č. 185/1947 Sb. O mimořádné jednorázové dávce a mimořádné dávce z nadměrných přírůstků na majetku. Daňová povinnost se vztahovala na všechny, jejichž majetek ke dni začátku platnosti uvedeného zákona přesahoval hodnotu jeden milionu korun a současně pokud jejich daňová povinnost v roce 1947 činila nejméně padesát tisíc, týkalo se to zhruba 35 tisíc osob.²³

Komunisté dokázali z přízně nejen rolnické veřejnosti, jež uvěřila líbivým politickým slibům vytěžit maximum. V plné míře využili jejich sympatií v předúnorovém tlaku, při rozhodujícím střetu a v době bezprostředně následující.²⁴ Nekomunistické politické spektrum bylo nejednotné, scházela mu potřebná hybná síla a markantním způsobem podcenila Gottwaldovu stranu. Proto na únorové převzetí moci v roce 1948 nedokázali flexibilně reagovat. Tím si mnozí z nich určili své budoucí osudy.

Již měsíc po státním převratu, 21. března 1948, se konalo zvláštní zasedání parlamentu, který schválil všechny zemědělské zákony navrhované v předchozích letech, mimo jiné i pozemkovou reformu a scelovací zákon. K absolutnímu ovládnutí politické scény komunisty došlo po vydání nové ústavy a po volbách v květnu 1948. Komunistická strana se ve volbách vypořádala s případnou politickou opozicí, byla zavedena jednotná kandidátka Národní fronty, kterou volič mohl schválit nebo vhodit prázdný- bílý list. Komunisté byli na kandidátce zastoupeni ze sedmdesáti procent.

Prezident Beneš po těchto volbách, 7. června 1948, abdikoval. Ještě předtím odmítl podepsat novou ústavu. Ústava přesto nabyla platnosti, Klement Gottwald ji

²³Rokosová, Šárka: Administrativní opatření – jedna z forem perzekuce sedláků komunistickým režimem. In: In: Tábořský, Jan (ed.): Securitas imperii 10. Sborník k problematice vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli“. Praha 2003, s. 149.

²⁴ Ničová, Tereza: Kolektivizace zemědělství s přihlédnutím k situaci na Uničovsku v letech 1949 – 1960. Bakalářská práce FF MU 2008, s. 8.

podepsal v zastoupení prezidenta. Sám byl, 14. června 1948, Národním shromáždění zvolen do funkce hlavy státu Československé republiky.

Po vítězném únoru a ovládnutí státní správy začal být v Československu prosazován nový socialistický kurz, proběhly personální a kádrové čistky. Změnami prošlo také hospodářství, stále se ovšem trvalo na specificky československém pojetí cesty vesnice k socialismu.²⁵ Mezi projekty, které si nechalo ministerstvo zemědělství vypracovat, byl kupříkladu i návrh Antonína Volavky o vytváření vzorných obcí. V průběhu první pětiletky měla být z každého okresu zařazena pouze jedna obec z okresu do skupiny vzorných obcí. Rolníci z dané vesnice museli být politicky uvědomělí a budovatelsky aktivní, měli se podílet na výstavbě jeslí, prádelen, škol a školek, kulturních domů a pečovat o úpravu své obce, v neposlední řadě se měli zasazovat o modernizaci a kvalitu zemědělské výroby, samozřejmostí bylo včasné plnění dodávkových povinností a dobrovolné brigády za větší výnosy. Takovéto vzorné obce se měly stát klíčem k zapojení všech rolníků do výstavby socialismu.²⁶

Další směřování zemědělské politiky do jakékoli jiné mutace socialismu, než který prosazoval Sovětský svaz, bylo záhy prudce zastaveno. Zásadním zlomem bylo zasedání Informačního byra komunistických stran v Bukurešti v červnu 1948. Ze sovětské strany zde zazněla tvrdá kritika a obvinění vůči Jugoslávii.²⁷

²⁵ Kaplan, Karel.: Československo v letech 1948/1953 II. Praha 1991, s. 116.

²⁶ Burešová, Jana: Politický a institucionální rámec kolektivizace zemědělství v Československu se zaměřením na historická východiska. In: Blažek, Petr a kol.: Akce „K“. Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty. Praha 2010, s. 25- 26.

²⁷ Osvobozování Jugoslávie po druhé světové válce proběhlo bez většího přispění jiných mocností, proto si mohl lídr komunistické strany Josif Broz zvaný Tito dovolit určitou míru samostatné politiky. Hlavní příčinou sovětsko- jugoslávské roztržky v letech 1948-1955 byla snaha SSSR pořídit svému vlivu všechny země východního bloku. Jugoslávští komunisté sice uznávali SSSR za první socialistický stát, trvali však na samostatné politice. Po bukurešťské rezoluci, kde byl jugoslávský lid vyzván ke svržení Titova režimu, se země ocitla pod hospodářským, politickým, vojenským a diplomatickým tlakem. Vztahy se normalizovaly až roku 1955 po návštěvě Nikity Chruščova v Bělehradu. Pečenka, Marek- Luňák, Petr a kol: Encyklopedie moderní historie. Praha 2009, s. 475.

Jugoslávie byla haněna za přílišný nacionalismus a malou náklonnost ke kopírování sovětského budovatelství. Hlavních chyb se dopustili zejména v zemědělství, když příliš brzy zlikvidovali vesnické boháče, aniž by si na vesnici zajistili dostatek podpory. Oproti tomu dalším, spíše ještě závažnějším nedostatkem byla určitá míra tolerance ke kulakům. Jugoslávští komunisté podle Informbyra tristně nepochopili podstatu třídního boje na vesnici a k rolnictvu přistupovali jako k jednomu celku.²⁸

Československé předsednictvo UV KSČ odsouhlasilo bukurešťskou rezoluci téměř okamžitě, další vývoj se podřídil nařízením ze Sovětského svazu a nedávné projevy a ujišťování o tom, že kolchozy u nás nebudou, byly zapomenuty. Slova Klementa Gottwalda na sjezdu rolníků v Praze 29. února 1948: „*Je nutno, aby v nové ústavě bylo výslovně napsáno, že soukromé vlastnictví k půdě těm, kdož na ni pracují, je ústavně zaručeno a aby tak rázně a jednou provždy byly vyvráceny povídačky o tom, že někdo u nás chce na vsi zavádět nějaké kolchozy.*“²⁹ Toto prohlášení potvrzuje i článek v Rudém právu o dalším Gottwaldově projevu: „*Jednoduše chceme, aby vám už nikdy nikdo nemohl lhát o tom, že se u nás budou dělat kolchozy. Napříště pamatujte, že každý, kdo k vám přijde s takovým šuškaním na vesnici, patří k záškodníkům a rozvratníkům, které jsme právě z našeho veřejného života vyhnali, a žeňte ho také svinským krokem!*“³⁰ Další Gottwaldův projev z léta 1948 ke slovenským rolníkům: „*Jestli k vám dnes, v souvislosti s některými věcmi okolo Jugoslávie, chodí různí našeptávači a říkají vám, že vám půdu budeme brát, tak tomu nevěřte, to není pravda. Půda zůstane ve vašich rukou, bude vaše... ..Bez vás a bez vaší vůle se nestane nic.*“³¹ Ještě v říjnu Klement Gottwald tvrdil delegaci slovenských rolníků: „*V poslední době si různí přítelíčkové zasedli právě na vás, na sedláky. Myslí si, že vrazí klin mezi vás a*

²⁸ Burešová, Jana: Združstevňování nebo kolektivizace zemědělství po roce 1948? In: Rašticová, Blanka (ed.): Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století. Uherské Hradiště 2002. s. 223.

²⁹ Zemědělské noviny. 29. 2. 1948, s. 1.

³⁰ Sjezd rolnických komisí v Praze. Rudé právo. 1.3. 1948, s. 1.

³¹ Projev k delegaci rolníků. Rudé právo. 11. 7. 1948, s. 2.

*dělníky. Vypravují vám něco o kolchozech, o tom že vám vezmou půdu a podobně. Nic bez vás a tím méně proti vám na vsi se nebudeme dělat.*³²

Rezoluci přijaly všechny sovětské satelitní země. Pouze z Polska od Władysława Gomułky a z Maďarska od Imre Nagyho zazněla kritika zemědělské části bukurešťského usnesení. Tyto kritické hlasy byly však brzy umlčeny a politikové, kteří nesouhlasili s rezolucí, zbaveni svých funkcí a zatčeni.³³

Vedení komunistické strany pochopilo, že v kontextu nastalých událostí musí změnit vize hospodářské politiky v Československu. Nejprve se čtrnáctého října konalo tajné jednání předsednictva UV KSČ, zabývající se výhradně budoucí zemědělskou koncepcí. O měsíc později, 17. -18. listopadu 1948, zasedalo pléno UV KSČ, z něhož byly uveřejněny některé projevy, jež měly veřejnost seznámit s dalším směřováním zemědělské politiky. Bylo odsouhlaseno: „ *Omezovat kapitalistické živly na vsi a znemožnit vytvoření nových vesnických kapitalistů, postupně přebudovávat individuální zemědělskou malovýrobu v socialistické velkovýrobní hospodářství, urychleně organizovat socialistickou velkovýrobu na státních statcích.*“³⁴ Měl se tedy zostřovat třídní boj, rozdělit vesnici, postavit proti sobě nedávné sousedy a z jejich středu vyloučit bohaté sedláky.

V období od listopadu 1948 do ledna 1949 se usilovně pracovalo a vytvářela se koncepce zemědělské politiky. Jako první z těchto opatření byl 23. února 1949 vládou přijat zákon 69/1949 Sb. O jednotných zemědělských družstvech. Družstva, která pod hlavičkou tohoto zákona vznikala, měla ovšem blíže k sovětským kolchozům, než k družstvům, která existovala před rokem 1948. Samo jejich fungování popíralo většinu zásad družstevnictví.

Základy družstevní myšlenky je možné vysledovat do roku 1844, kdy v anglickém městečku Rochdale u Manchesteru vzniklo první družstvo na světě,

³² Burešová, Jana: Politický a institucionální rámec kolektivizace zemědělství v Československu se zaměřením na historická východiska. In: Blažek, Petr a kol.: Akce „K“. Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty. Praha 2010, s. 35.

³³ Václavů, Antonín: Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu. Praha 1999, s. 22.

³⁴ Jech, Karel: Soumrak selského stavu 1945 – 1960. Praha 2001, s. 16

jednalo se o družstvo spotřební.³⁵ V Československu se jako první začala objevovat družstva úvěrní, vznikala nejprve na venkově a stála na zásadách Františka Cyrila Kampelíka. Velmi brzy se o výhodách družstevního hospodaření přesvědčila i jiná odvětví a zformovaly se čtyři typy neúvěrních družstev. Byla to družstva obchodní, zpracovatelsko-výrobní, provozní a výrobní, do kterých spadala i družstva zemědělská. V roce 1919 existovalo v Československu 6 566 zemědělských družstev. Vrcholu bylo dosaženo v roce 1937, kdy bylo na našem území napočítáno 11 512 zemědělských družstev.³⁶

Nejvyšším družstevním orgánem byl Centrokooperativ, který byl za okupace spolu velkým procentem družstev zrušen a nahrazen Ústředním svazem zemědělských družstev. Po válce došlo k obnovení demokratického rázu družstevního hnutí a v republice do únorového převratu fungovalo 7 204 zemědělských družstev. Po něm došlo k reorganizaci. Většina odvětví, jako družstva spořitelní, úvěrní, kulturní a živnostenská, byla zcela zrušena. Státu propadla družstevní banka i pojišťovna. Část družstev zemědělských z uvedeného počtu byla zrušena, část zestátněna a zbytek převeden do JZD, která měla doposud prosperující sdružení nahradit. K rušení či začleňování původních družstev do státních JZD docházelo i přes obrovskou vlnu nesouhlasu stávajících družstevníků.³⁷

Organizace, jež vznikaly na základě zákona 69/1949 Sb., a Antonín Václavů je nazývá pseudodružstvy, fungovaly pro zcela jiný cíl, než který odpovídá mezinárodním družstevním zásadám.³⁸ Ty zcela jasně stanovují dobrovolné a

³⁵ Němcová, Lidmila: Družstevní principy a zemědělské družstevnictví. In: Rašticová, Blanka (ed.): Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století. Uherské Hradiště 2002, s. 49.

³⁶ Slezák, Lubor: Úspěchy a prohry zemědělského družstevnictví. In: Rašticová, Blanka (ed.): Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století. Uherské Hradiště 2002, s. 10.

³⁷ Jelínek, Jiří: Zemědělské družstevnictví. In: Němcová, Lidmila (ed.): Vybrané kapitoly z českého družstevnictví. Praha 2001, s. 131.

³⁸ Zatímco Antonín Václavů nazývá, ve své práci Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu z roku 1999, pseudodružstva ta, která vznikala po roce 1949, v literatuře před rokem 1989 se pseudodružstvy míní naopak družstva mimo JZD. „ Pod patronací Ústřední rady družstev jako vrcholné představitelky sjednoceného družstevnictví dochází k očiště stávajícího zemědělského družstevnictví, převzatého z kapitalistické éry, od různých **pseudodružstev**, která se snažila pod rouškou zdánlivě svépomocných společenstev ve skutečnosti pokračovat i ve

otevřené členství bez jakékoli sociální, náboženské, majetkové, rasové, pohlavní či politické diskriminace. Garantují demokratickou správu, kontrolu a aktivní rozhodování všech členů družstva o jeho politice. Zaručují transparentní účetnictví a všeobecné rozhodování o společně získaných financích. Družstvo musí být nezávislá a samostatná organizace, která nepodléhá nikomu, včetně vlád, kdo by mohl její autonomii narušit.³⁹

Proces založení Jednotného zemědělského družstva nebyl komplikovaný. Prvním krokem bylo svolání přípravného výboru, ten musel mít nejméně pět, maximálně však deset členů. Pokud v obci již nějaké družstvo existuje, není členství v něm a zároveň v PV překážkou. Podmínkou byla jen zemědělská aktivita zúčastněných. Po získání členů do přípravného výboru může dojít k sestavení seznamu v obci existujících družstev a jejich členů a dále k vytipování osob, který by mohly být ochotny do budoucího družstva vstoupit. Potřebné podklady se odešlou Ústřední radě družstev, která má po prověření pravomoc nové JZD oficiálně zapsat do soudního rejstříku družstev, čímž nové družstvo vzniká. Poté se v něm ustanoví valná hromada, která musí schválit vzorové stanovy vypracované ministerstvem zemědělství.

Další družstva ve vesnici se i s veškerým svým majetkem stávají součástí JZD nebo zanikají. Členové také automaticky přechází do JZD, pokud do dvou týdnů nepodají návrh na své vystoupení. Za určitých okolností jako je veřejný zájem musí i vystoupivší členové dále plnit své povinnosti vůči družstvu, ovšem bez nároku na jakákoli členská práva.⁴⁰ Jednotná zemědělská družstva nevznikala na základě dobrovolného spojení již existujících, ale nuceným nařízením zákona. Byl popřen základní princip dobrovolnosti a na příštích čtyřicet let byla původní

změněných poměrech v soukromokapitalistickém podnikání.“ In: Pospíšil, Boleslav: *Zemědělské družstevnictví*. Praha 1981, s. 13. nebo: „*Nezachová-li družstvo družstevní demokratické zásady, jde o pseudodružstva, nedružstevní skupiny, které budou v nejkratším čase zlikvidovány. Nový družstevní zákon bude nejlepší základnou pro tuto očistu.*“ In: *Zemědělské družstevnictví včera a dnes*. Praha 1949, s. 12.

³⁹ Němcová, Lidmila: *Družstevní principy a zemědělské družstevnictví*. In: Rašticová, Blanka (ed.): *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století*. Uherské Hradiště 2002, s. 51-52.

⁴⁰ Feierabend, Ladislav: *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*. Praha 2007, s. 66 – 67.

myšlenka družstevnictví překroucena a využita při socializaci venkova. Z členů družstev se místo spoluvlastníků stali zaměstnanci.

Ve vedení JZD stanul předseda, jediný odpovědný vedoucí, který byl zástupcem státních orgánů v obci. Členská schůze, která měla být kontrolním orgánem, rozhodujícím činitelem při řízení družstva a určování jeho politiky byla jen formální, spíše společenskou záležitostí. Z komisí a představenstva se staly pomocné administrativní složky předsedy, taktéž vedoucí každého úseku byli jeho přímými podřízenými.⁴¹ Do roku 1952 se alespoň předstíralo, že správa JZD spadá pod nevládní organizaci, Ústřední radu družstev. Po tomto roce byla všechna družstva, z rozhodnutí ÚV KSČ, převedena přímo pod agendu ministerstva zemědělství. Důkazem o přímém podřízení vládě je i fakt, že družstevní sjezdy svolávala na návrh ministerstva zemědělství vláda československé republiky.

Na základě zákona o Jednotných zemědělských družstvech vznikaly rozdílné typy těchto organizací. Přitom nebylo nutné, aby vývoj družstva prošel všemi fázemi, mnohdy se z druhého typu přeskočilo ihned na čtvrtý, ještě častější byly případy, kdy se z přípravného výboru přecházelo ke třetímu typu hospodaření.⁴² Charakter JZD I. typu spíše odpovídá sousedské výpomoci, meze se nerozorávají a členové si navzájem pomáhají při hlavních sezonních pracích, jako jsou osevy či sklizeň. Družstevní spolupráce se týká jen rostlinné výroby. Vyrobenou produkci dostane každý ze svého pole v plném rozsahu. Společně se rozdělují náklady na využívání strojového parku. Poplatky za ně i za práci, pak tvoří základ společného kapitálu družstva. Stroje a potahy používají členové vlastní nebo se zapůjčují družstevní.

Druhý typ společného hospodaření se ještě omezuje jen na rostlinnou část hospodaření. Péče o zvířata zatím zůstává v rukou jednotlivých rolníků. Dochází zde už k HTÚP, tedy ke scelování půdy a rozorávání mezí. Účast na všech zemědělských pracích se stala povinnou, taktéž i poskytování strojů a potahů podle

⁴¹ Burešová, Jana: Zemědělství v českých zemích a na Slovensku v podmínkách „kolektivizace“ 1949 – 1960. In: Goněc, Vladimír (ed.): Česko – Slovenská historická ročenka 1998. Brno 1998, s. 199.

⁴² Pospíšil, Boleslav: Zemědělské družstevnictví. Praha 1981, s. 16. a též Burešová, Jana: Združstevňování nebo kolektivizace zemědělství po roce 1948? In: Rašticová, Blanka (ed.): Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století. Uherské Hradiště 2002, s. 224.

potřeb družstva. Novinkou bylo plánování práce v organizovaných skupinách. Úrodu si družstevníci rozdělovali podle výměry vložené půdy a dostávali také odměnu za vykonanou práci.

Dva zbylé principy fungování JZD, již v sobě nesly celkově spojené hospodaření. Liší se do sebe jen sekundárními záležitostmi a v literatuře i dobových pramenech se jednoduše označují jako vyšší typy výrobního hospodářství. První a druhá forma se vždy považovala jen jako přechodná fáze a neodpovídala představám o socializaci vesnice.⁴³

Ve třetím typu JZD již byly zřízeny stálé pracovní skupiny, kde se odměňování pracovníků uskutečňovalo v největší míře na základě provedených úkonů pro družstvo, které se poměřovaly jednak množstvím a jednak jakostí, pouze částečně dle velikosti vložené půdy. Členům bylo umožněno vlastnit půdu pouze ve formě záhumenku, jehož velikost nesměla překročit číslo uvedené ve stanovách JZD. Živočišná a rostlinná výroba zde byla společná. Místo úrody byla družstevníkům vyplácena náhrada za užívání jejich půdy, ovšem takto rozděleno smělo být pouze 15% z čistého výdělku družstva.

Čtvrtý typ je prakticky totožný s předcházejícím, všechny pozemky členů s výjimkou záhumenku jsou majetkem JZD. Probíhá zde rostlinná i živočišná výroba, dochází ke společnému ustájení dobytka. Rozdíl pramení v odměňování. Družstevníci již nedostávají odměnu za vklad svých polí, jsou vypláceni pouze na základě práce vykonané pro družstvo. Na konci padesátých let se mohla zakládat už jen družstva čtvrtého typu.⁴⁴

Koncepce politiky, která měla do budoucna utvářet československé zemědělství, byla jasná. Nejprve se na vesnici musel zavést třídní boj a vyhledat nepřítel, proti kterému se tato bitva povede. Na venkově se jím stali bohatí statkáři, v nové terminologii zvaní kulaci či vesničtí boháči. „*Nebude u nás socialismu bez přechodu vesnice k socialismu*“⁴⁵. „*Musíme pro socialismus získat vesnici, malého a středního rolníka, a izolovat vesnického boháče.*“⁴⁶

⁴³ Jelínek Jiří: Zemědělské družstevnictví. In: Němcová, Lidmila (ed.): Vybrané kapitoly z českého družstevnictví. Praha 2001, s. 139- 140.

⁴⁴ Ničová, Tereza: Kolektivizace zemědělství s přihlédnutím k situaci na Uničovsku v letech 1949 – 1960. Bakalářská práce FF MU. Brno 2008, s. 13.

⁴⁵ Gottwald, Klement: Spisy XV. Praha 1961, s. 242.

Kapitalistické živly vesnice, statkář, sedlák nebo velkosedlák nevyvolávali a neměli dostatečně pejorativní nádech, jakého chtěla KSC docílit.⁴⁷ Druhým, mimo již zmíněného pojmu vesnický boháč, který navrhl Klement Gottwald, ne-li častějším, výrazem byl kulak, z počátku se tomuto slovu chtěli vyhnout, aby stejně jako „kolchoz“ nepřipomínalo sovětskou kolektivizaci, bez potíží se ale vžil v celé společnosti.⁴⁸

Kategorie vesnického boháče, jde vymezit jen velmi těžce, obecně byl za kulaka považován ten, jehož hospodářství mělo výměru nad 15 častěji nad 20 ha, zaměstnával více osob⁴⁹, vlastnil speciální stroje⁵⁰ nebo provozoval nějakou živnost či neplnil dodávkové povinnosti.⁵¹ V Čechách a na Moravě bylo, jen roce 1949, za kulacké označeno 27 653 podniků, což bylo 2,9 % z jejich celkového počtu, na výměře půdy se podílely 11,1%.

K problematickému řazení osob do skupiny vesnických boháčů napomáhala další dělení. Podle území, na kterém se půda nacházela, bylo možné hektarovou „hranici bohatství“ snižovat. V řepařské oblasti platil za kulaka ten, kdo se ocitl ve škatulce od 8 ha výše, v obilnářské od 10 ha, zaměřil-li se hospodář na pěstování brambor, stačilo více než 12 ha, v píceňářské oblasti nad 15 ha.⁵² *„Pojem vesnického boháče se nedá stanovit jen podle množství obhospodařované půdy, ale nutno také přihlížet k tomu, jaký výnos tato půda a celé hospodářství přináší. Za*

⁴⁶ Gottwald, Klement: Vpřed k vybudování socialismu v naší vlasti. Referát na IX. sjezdu KSC 25. 5. 1949. In: Klement Gottwald 1949–1950. Bratislava 1952, s. 73.

⁴⁷ Jech, Karel: Soumrak selského stavu 1945 – 1960. Praha 2001, s. 17.

⁴⁸ Ruské slovo kulak, původně pěst, se dostalo do širšího povědomí po roce 1906 v souvislosti se Stolypinovou agrární reformou, kdy byla vytvořena, pomocí výhodných půjček a různých úlev, vrstva majetných sedláků. Po nástupu komunistického režimu byli do poloviny 30. let zlikvidováni. Jech, Karel: Soumrak selského stavu 1945 – 1960. Praha 2001, s. 18.

⁴⁹ Václav Kopecký, stranický ideolog: „Kulaci jsou ti, kteří vykořisťují.“ Jech, Karel: Soumrak selského stavu 1945 – 1960. Praha 2001, s. 19.

⁵⁰ Václav Sova, vedoucí stranického sekretariátu zemědělství: „Traktor se dá přisoudit jen kulakům.“ Tamtéž, s. 19.

⁵¹ Antonín Zápotocký, předseda vlády: „Kulak je ten, kdo neodvádí.“ Tamtéž, s. 19.

⁵² Rokosová, Šárka: Administrativní opatření – jedna z forem perzekuce sedláků komunistickým režimem. In: Táborský, Jan (ed.): Securitas imperii 10. Sborník k problematice vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli“ Praha 2003, s. 149.

určitých okolností i střední zemědělci mohou být považováni za vesnické boháče a mohou být svým postojem brzdou na cestě k socialismu.“⁵³

Aby lidé pochopili, že majetní hospodáři jsou jejich nepřátelé, spustila komunistická strana rozsáhlou kampaň, která měla venkovany přesvědčit, že kulaci, nejsou jedni z nich, a že heslo „ Venkov jedna rodina“ již dávno neplatí.⁵⁴ „*Vesnický boháč je třídním nepřítelem našeho venkova, proto si musíme uvědomit, že bez jeho omezování a zatlačování nemůžeme dosáhnout předpokládaných úspěchů. Bez zatlačení vesnického boháče nemůže být náš drobný a střední rolník svobodným pánem naší vesnice.*“⁵⁵ Lidé z měst měli nabýt dojem, že vesnický boháč schválně sabotuje plynulost zásobování, proto se k nim určité zboží nedostane nebo ho není dostatek. Jediným účinným bojem mělo být vstupování do JZD a jejich podpora. „*Rolníci budou mít dostatek příležitostí, aby zatlačovali vesnické boháče z jejich neprávem vydobytých posic. A tak prostřednictvím družstev budou drobní a střední rolníci zbavovat kapitalisty jejich neoprávněného vlivu, budou se vymaňovat ze závislosti, budou si budovat lepší a spokojenější život na vesnici.*“⁵⁶ „*Kulak neobstojí před konkurencí družstva, neudrží jej ani šmelina a bude muset kapitulovat. Zemědělské družstvo bude nástrojem drobných a střední rolníků, pomůže jim k blahobytu a všemu pracujícímu lidu přinese nebývalé zvýšení produktivity zemědělské práce.*“⁵⁷ Různé tovární organizace, ONV i KNV pořádaly

⁵³ Výrok Josefa Drmoly v rozpravě. In: Zemský archiv Opava (dále jen Za Opava), fond Krajský Národní Výbor Olomouc (dál jen KNV Olomouc), kart. 3, Schůze pléna KNV Olomouc 29. 3. 1950.

⁵⁴ „*Reakce, která se nedovedla a nechtěla vymanit ze starých agrárních zvyků, snažila se tento boj (třídní boj- pozn.aut.) podle možností paralyzovat. Proti třídnímu pojetí družstevní práce stavěla znovu zásadu stavovství, tedy obnovené heslo „Venkov jedna rodina“.* In: Zemědělské družstevnictví včera a dnes. Praha 1949.s. 4. „*...na vesnici, která je přežitky minulosti důkladně poznamenaná. Nikoli ovšem svojí vinou, ale přičiněním společnosti, která z „venkova vytvářela jednu rodinu“ , aby jej snadněji mohla využívat ke svým temným cílům.*“ In: Mařili rozvoj JZD. Družstevní noviny. 9.října 1952, s.2.

⁵⁵ Perk, Karel: Třídní nepřítel venkova. Nová politika. 15.dubna 1950, s.1.

⁵⁶ Zemědělské družstevnictví včera a dnes. Praha 1949, s. 14.

⁵⁷ Nová cesta vesnice. Nová politika. 3. června 1950, s. 2.

výjezdy městského obyvatelstva, zejména dělníků, na venkov, kde tito proškolení zastánci kolektivizace přesvědčovali rolníky, aby vstoupili či založili JZD.⁵⁸

I když si vedení komunistické strany nepočínalo při programu Omezování a zatlačování vesnických boháčů stejně drasticky a krvavě jako tomu bylo v Sovětském Svazu, byly aplikovány podobné metody a postupy.⁵⁹ Kromě politických procesů se hlavní zbraní režimu stal byrokraticko-ekonomický nátlak. Pro rolníky byl mnohdy devastujícím opatřením povinný výkup zemědělské techniky.⁶⁰ Pod hlavičkou zákona č. 55/1947 Sb., O pomoci zemědělcům, došlo k omezení přístupu hospodářů k vlastním strojům. Ty byly předány do vlastnictví STS, odkud měly být propůjčovány všem zemědělcům v okolí, cena se ovšem určovala podle výměry půdy. Směrem nahoru byla mnohonásobně vyšší.⁶¹ Stroje byly nejprve, i přes neefektivitu, vysílány na pozemky malých a středních rolníků a až poté na statkářskou půdu.

Nešlo vždy jen o výkup strojů, pokud MNV rozhodl, mohly být do výkupu zahrnuty i hospodářské a obytné budovy. Nejen, že hospodáři nyní neměli stroje k obdělávání, byl jim odepřen i přístup ke kvalitním hnojivům, šlechtěným osivům, ovocnářským a plemenným programům.⁶² Zákon č. 55/1947 Sb. také opravňoval zmocněné orgány ke kontrolám hospodářství, zda plní jednotný hospodářský plán.

⁵⁸ Václavů, Antonín: Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu. Praha 1999, s. 25.

⁵⁹ Den po vypuknutí revoluce, 8. listopadu 1917, vydala Rada lidových komisařů dekret, kterým vyvlastnila veškerou půdu, tu pak přidělila rolníkům. Od roku 1929 začíná program kolektivizace zemědělství za používání velmi brutálních metod. Již v roce 1931 družstva disponovala s 90% veškeré půdy. Sovětská kolektivizace má na svědomí několik milionů obětí, přesné číslo není, a zřejmě nikdy nebude, známo. Paul Johnson ve své knize Dějiny 20. století uvádí přes deset miliónů obětí.

⁶⁰ Do konce roku 1950 přišli takto zemědělci o 99 tisíc různých strojů.

⁶¹ Pokud sedlák vlastnil větší rozlohu pozemků než patnáct hektarů, bylo mu účtováno o 44% více.

⁶² Rokosová, Šárka: Administrativní opatření – jedna z forem perzekuce sedláků komunistickým režimem. In: Táborský, Jan (ed.): Securitas imperii 10. Sborník k problematice vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli“ Praha 2003, s. 159.

Není třeba zdůrazňovat, že u tzv. kulaků byly tyto návštěvy více než časté a jejich majetek mohl upadnout do pachtu nebo nucené správy.⁶³

Do finanční tísně se režim rozhodl přivést vesnické boháče zákazem poskytování jakéhokoli úvěru, včetně novomanželských půjček, který platil od roku 1950. U již uzavřených úvěrových smluv vzrostly úrokové sazby i tlak na jejich dřívější splacení. Dále byla pro majetnější sedláky zvýšena zemědělská daň, na které zaplatili o 243% více, byly jim odeprény některé poukazové a potravinové lístky.

Ke stěžejním opatřením, která měla zbavit bohaté sedláky jejich vlivu a majetku, patřila HTÚP, neboli hospodářsko-technická úprava půdy. V rámci zákona 47/1948 Sb. O scelování půdy, se v katastrech obcí u jednotlivých pozemků rozoraly meze a tím vznikaly obrovské družstevní lány s nejvyšší bonitou půdy. Původním vlastníkům přidělilo ministerstvo často vzdálené pozemky v okrajových a méně výnosných částech obce, i když podle již zmíněného zákona měl každý, jehož pozemky byly zpracovány v rámci HTÚP, nárok na adekvátní finanční odškodnění nebo náhradu stejné rozlohy a kvality.

Vládní nařízení číslo 7/1949 a tři roky později zákon číslo 56/1952 Sb. určovaly, jak má vypadat a fungovat systém povinných dodávek a jejich výkup. Každý zemědělský výrobní subjekt musel uzavřít smlouvu o dodávce. Její výši, formu a obsah určoval MNV, přihlíželo se samozřejmě k rozloze pozemků, jiná povinnost platila pro státní a jiná pro soukromý sektor.

Pokud již sedlák nestačil obdělávat půdu či plnit dodávky a byl donucen, ať už osobními či vnějšími příčinami, vzdát se své půdy, musel to učinit bezplatně převodem na JZD nebo státní statek. I když se vzdal své půdy, nebyl kulak v jednotném zemědělském družstvu vítaný. Z počátku se sice jeho přítomnost v JZD tolerovala jako možnost převýchovy, od roku 1950 se však stal nežádoucím.⁶⁴ Výňatek ze zprávy ministerstva spravedlnosti z dubna 1951: „*Zločinná činnost třídních nepřátel na vesnici (vesnických boháčů) roste a nabývá čím dál více zločinnějších a záhudnější forem. Vesničtí boháči se snaží dostat do JZD, ČSSS a*

⁶³ Důvody k tomu mohlo být několik, např.: nedostatečné obdělávání půdy, nedodržení osevní plochy, vysazení jiné než předepsaná plodiny nebo použití jiného hnojiva. Jen do konce března roku 1951 bylo takto zabaveno 52 701 ha.

⁶⁴ Jech, Karel: Soumrak selského stavu 1945 – 1960. Praha 2001, s. 23-24.

STS, předstírají aktivní poměr k socialistickým formám hospodaření a pak tyto instituce rozvracejí zevnitř, jejich činnost je rafinovaná a zákeřná a proto nebývá vždy odhalena, čemuž nasvědčuje řada zločinných sabotáží, jejichž pachatel nebyl vypátrán.“⁶⁵

K snazšímu rozpoznání třídního nepřítele na vesnici měly sloužit seznamy kulaků. V roce 1954 dostaly všechny národní výbory za úkol sestavit soupisy kulaků ve své obci. Opět zde ale chybělo jakékoli všeobecné kritérium, podle kterého se měli na tyto černé listiny sedláci dostávat, záleželo tedy na subjektivním uvážení osoby, která formulář zpracovávala, a jejímu vztahu k dotyčnému.

Uváděly se osobní údaje o hospodáři a jeho rodině, jejich vztah k lidově demokratickému zřízení, majetek, činnost minulá i nynější. Pro ilustraci uvádím, jeden záznam ze seznamu kulaků Litovelského okresu: „*Havlíček Karel- nar. 30.12.1905, Střelice, bytem tamtéž č. 58. Pochází z rodiny středního zemědělce. Během svého podnikání si přikupoval polnosti a v dnešní době je vlastníkem 20 ha půdy, za doby svého rozšiřování zemědělské usedlosti byl typickým vykořisťovatel stálých pracovníků a velmi špatně nakládal s čeledí. Stýká se pouze s kulaky a jest nepřítelem dnešního zřízení.*“⁶⁶ Lidem zařazeným do tohoto seznamu, byly povinné dodávky zvýšeny o deset procent oproti stávající povinnosti. V roce 1955 se od praxe seznamů upustilo.⁶⁷

Rok 1951 se nesl ve znamení zostřeného třídního boje proti kulakům na vesnici. Již na počátku roku, 14. února, se na pomezí jižních a středních Čech, nedaleko města Příbram, odehrála tragická událost. V obci Koubalova Lhota byl zabit předseda MNV. V horečném spěchu byli druhý den, i přes nejasné důkazy a laxní vyšetřování, obviněni tři sedláci z vesnice. Veřejný soud, jenž se konal 8. - 9. března 1951, jim přiřkl nálepku kulaků, rozvracečů vesnice a nepřátel státu. Všichni

⁶⁵ Blažek, Petr- Kubálek, Michal: Akce „Kulak“. Přijetí, uplatňování a zrušení směrnice tří ministrů. In: Blažek, Petr a kol.: Akce „K“. Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty. Praha 2010, s. 72.

⁶⁶ SOKA Olomouc, fond Okresní národní výbor Litovel (dále jen ONV Litovel), inv. č. 542, kart. 555 – Socializace soukromého sektoru.

⁶⁷ Rokosová, Šárka: Administrativní opatření – jedna z forem perzekuce sedláků komunistickým režimem. In: Táborský, Jan (ed.): Securitas imperii 10. Sborník k problematice vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli“ Praha 2003, s. 159.

obvinění byli odsouzeni za vraždu a velezradu, kvůli stranické a politické příslušnosti oběti, k trestu smrti, dále k propadnutí veškerého majetku a ke ztrátě občanských práv na deset let. Dne 16. března, pouhý měsíc po trestném činu, byly vykonány popravy.

Další veřejný proces s kulaky se odehrál v létě 1951 a vešel ve známost jako tzv. Babický případ. Dne 2. července došlo v budově základní školy, v malé vesnici Babice u Moravských Budějovic, k vraždě tří komunistických funkcionářů. Tato událost rozpoutala obrovský monstrproces, který měl z ideologického hlediska zničit odpor sedláků proti JZD a oslabit vliv církve na venkově. Prokuratura i vyšetřovatelé sestavili několik zcela smyšlených skupin obviněných, proti kterým byla vykonstruována obvinění. První proces začal již 12. července, z třinácti obžalovaných bylo sedm odsouzeno k smrti. Popravy byly vykonány 3. srpna 1951. V dalších procesech bylo za Babickou akci odsouzeno sto osob, z toho padlo jedenáct trestů smrti. Celkem bylo vysloveno více než 1375 let odnětí svobody.⁶⁸

Tažení proti vesnickým boháčům vyvrcholilo tzv. Akcí K (kulak). Výše zmíněné politické procesy a následné štvavé mediální kampaně, měly v lidech vyvolat nenávist a odpor vůči bohaté venkovské třídě a posílit postavení vládnoucí strany při chystaném přesídlování kulaků. „*A my komunisté se učíme z babického zločinu, učíme se ještě více nenávidět třídního nepřítele, učíme se ještě lépe bit ho a zároveň se učíme ještě více milovat socialismus.*“⁶⁹ Přesídlování začalo vydáním tajné Směrnice tří ministrů,⁷⁰ pod kterou byl podepsán ministr národní bezpečnosti Ladislav Kopřiva, ministr spravedlnost Štefan Rais a ministr vnitra Václav Nosek.

Rodiny odsouzených sedláků byly v rámci této akce přesídlovány z místa i okresu aktuálního bydliště, kde musely nechat veškerý majetek, většinou do pohraničních ČSSS. K prvním nuceným přesunům dochází od konce listopadu roku 1951. O pět měsíců později se sice akce dočasně zastavila, ale k prvnímu listopadu 1952 se pod patronátem ministerstva zemědělství, spolu se třemi jmenovanými, rozhořela s ještě větší intenzitou. Formálně byla akce zrušena až v lednu 1954. Údaje

⁶⁸ Jech, Karel: Soumrak selského stavu 1945 – 1960. Praha 2001, s. 58- 60.

⁶⁹ Vrazi z Babic. Rudé právo. 20. července 1951, s.2.

⁷⁰ Směrnice ministra národní bezpečnosti, ministra vnitra a ministra spravedlnosti ze dne 22. Října 1951 o úpravě poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů.

o celkové počtu přesídlených nejsou v současné době známy, hovoří se o dvou až čtyřech tisících rodin.⁷¹

Období kolektivizace v padesátých letech dvacátého století lze rozdělit do několika fází. Od počátku upevnění komunistické moci do roku 1953 se jedná o období, které je charakterizováno rozvíjením socialistických ideálů, mohutným zakládáním nových JZD a zvýšeným třídním bojem. V letech 1953- 1954 přichází stagnace v počtu založených JZD i PV. Začíná se projevovat všeobecná nespokojenost s mnohdy katastrofálním hospodařením družstev, jejich bankrotujícími výsledky a přístupem vlády k rolníkům. Pocit deziluze se projevuje v hromadných odhláškách z jednotných zemědělských družstev, některá se následkem úbytku člen rozpadají.⁷²

Družstva trpěla nejen organizačními, ekonomickými a technickými problémy, postrádala i kvalitní hospodářské vybavení a především dostatek zkušených a manažersky silných osobností. JZD byla zakládána neodborníky, kteří byli sice politicky uvědomělí, ale neměli dostatek schopností a možností, aby dali podnikům pevné základy. První členové pocházeli převážně z řad zemědělských dělníků, lidí bez dlouhodobých zkušeností s půdou a bezzemků, obdělávalo se bez patřičných profesionálních a specifických znalostí.⁷³

Rozbuškou pro hromadné odhlášky zemědělců byl projev Antonína Zápotockého na Klíčavské přehradě v srpnu 1953, z něhož vyplývalo, že se rolníkům, kteří chtějí opustit řady JZD, nebude bránit. Političtí představitelé ovšem nereagovali na pomalu hroučící se systém socialistického hospodářství, pokles zemědělské výroby a potíže se zásobováním uvolněním poměrů či tolerancí soukromého hospodaření, jak tomu bylo v případě Jugoslávie, Polska, Maďarka nebo NDR.

⁷¹ Blažek, Petr- Kubálek, Michal: Akce „Kulak“. Přijetí, uplatňování a zrušení směrnice tří ministrů. In: Blažek, Petr a kol.: Akce „K“. Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty. Praha 2010, s. 62- 140.

⁷² V roce 1954 ve srovnání s maximem z roku 1953 ubylo v českých zemích v JZD téměř 26 % členů a téměř 17 % orné půdy, celkem bylo rozpuštěno 5404 JZD. Burešová, Jana: Zemědělství v českých zemích a na Slovensku v podmínkách „kolektivizace“ 1949 – 1960. In: Goněc, Vladimír (ed.): Česko – Slovenská historická ročenka 1998. Brno 1998, s. 200.

⁷³ Burešová, Jana: Združstevňování nebo kolektivizace zemědělství po roce 1948? In: Rašticová, Blanka (ed.): Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století. Uherské Hradiště 2002, s. 223-229.

Po roce 1955 je opět nastolen kurz socializace vesnice. Byla utužena koncepce úplné kolektivizace a likvidace selského stavu. Vyvíjel se tlak na zakládání nových družstev a obnovování padlých. Stávající JZD měla co nejdříve přejít na vyšší stupeň hospodaření. Do konce padesátých let mělo být JZD či ČSSS v každé obci republiky. Soukromě hospodařící zemědělci byli téměř vytlačeni a zničeni. Od počátku šedesátých let můžeme pokládat hospodářství za zcela zestátněné.⁷⁴

⁷⁴ Jech, Karel: Soumrak selského stavu 1945 – 1960. Praha 2001, s. 162- 181.

3. Kolektivizace v olomouckém kraji do roku 1960

Krajské zřízení, a s ním i olomoucký kraj, vzniklo k 1. lednu 1949. Zahrhoval v sobě převážnou část střední Moravy, severní Moravu a část Slezska. Sídlem kraje se díky své výhodné poloze vůči ostatním okresům, se stalo město Olomouc. Kraj charakterizují značné klimatické rozdíly, v důsledku toho se liší vegetační období v jednotlivých okresech. V nížinách začínají jarní polní práce přibližně v polovině března, kdežto v severnějších částech o měsíc později. Také rozdíly mezi začátkem žni bývají zhruba měsíční. Jádrem regionu tvořila řepařská oblast úrodné Hané, okraje pak bramborářské a obilnářské celky, z toho plyne vysoká hustota zemědělského osídlení a výroby.

Olomoucký kraj se rozkládal na 6 214 km², na kterých k 1. lednu 1949 žilo celkem 584 973 lidí. Tvořilo ho dvanáct okresů a 779 obcí. Na tyto údaje však nelze nahlížet jako na jednotný celek. Pro hlubší pochopení a úplné proniknutí do problematiky je třeba jej na základě sociálně-ekonomické skladby obyvatelstva, přírodních a klimatických podmínek a také výrobních předpokladů rozdělit na dvě navzájem odlišné části.⁷⁵

Ve vnitrozemí,⁷⁶ tedy na území, které nebylo poznamenáno vytvořením sudetské oblasti a následným odsunem německého obyvatelstva, byl dostatek pracovních sil a lze hovořit o vysoké výrobní vyspělosti. Z pokolení na pokolení si zde půdu, zkušenosti a rady předávali rodinní příslušníci. Na hanácké vesnici se vyvinula svébytná vrstva bohatých statkářů s velkým množstvím malých rolníků.

Oproti tomu v pohraničních oblastech,⁷⁷ které přišly o markantní část svého obyvatelstva, byla struktura osídlení nejednotná a některé obce v důsledku odchodu Němců zanikly definitivně. Po roce 1945 dochází k zemědělskému osídlování

⁷⁵ Burešová, Jana: Zemědělství olomouckého kraje na přelomu 40. a 50. let 20. století. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis: facultas philosophica. Historica 27. Olomouc 1996, s. 103.

⁷⁶ Mezi vnitrozemské a starousedlické okresy patří Olomouc, Prostějov, Přerov, Kojetín, Hranice, Zábřeh a Litovel.

⁷⁷ Pohraničními a zčásti nově osídlenými rozumíme okresy Bruntál, Rýmařov, Šternberk, Šumperk a Jeseník.

pohraničních a připisování usedlostí maximálně do výše patnácti hektarů. Příchozí osídlenci neměli často se zemědělstvím žádné zkušenosti, museli se sžívat s novým prostředím, sousedy a překonávat těžkosti drsného pohraničí. Nová vrstva středních rolníků se zde teprve formuje.⁷⁸

Rozdíl mezi pohraničím a vnitrozemím se projevuje i v rovině politické. Olomoucká krajská zemědělská komise při analýze výsledků voleb z roku 1946 došla k závěru, že se straně doposud nepodařilo přesvědčit střední rolníka na Hané. Svůj hlas KSČ zde odevzdali pouze drobní rolníci. Oproti tomu je kladně hodnocen ohlas v pohraničí, tamější vesnice volily převážně komunisty.⁷⁹

Pojmem české pohraničí je myšleno území okresů, které obkreslují státní hranici a kde až do roku 1945, respektive 1947, žilo německé obyvatelstvo. Toto území v některých oblastech a splývá s označením Sudety, jinde se od něj, více či méně, liší. Pohraničí českých zemí nikdy netvořilo jednotný celek, společné pojítka nelze najít ani v rovině hospodářské, politické či národnostní.

V roce 1938, po Mnichovské dohodě, se stalo české pohraničí součástí Německé říše, připadlo župě Sudetské, Bavorské, Hornímu a Dolnímu Dunaji. Na Moravě a ve Slezsku bylo z části nebo zcela okupováno 28 okresů a 32 % všech obcí.⁸⁰ Mezi nimi i okresy Bruntál, Šumperk, Rýmařov, Hranice, Šternberk, Zábřeh a námi sledovaný zcela zabraný Jeseník a z části okupovaný Litovel.⁸¹ Po odtržení pohraničí od Českých zemí se řada tamějších obyvatel rozhodla, pod vlivem radikálních událostí a obavy z šířícího se nacismu, upustit své domovy a přesídlit do vnitrozemí.⁸² České obyvatelstvo, které zůstalo v pohraničí, bylo podrobena neustálému germanizačnímu tlaku, mělo být dle rasové příslušnosti asimilováno, přesídleno nebo vyhubeno. Naštěstí se v důsledku vývoje válečných událostí

⁷⁸ Spáčil, Jan: Kolektivizace v olomouckém kraji v období mezi IX. a X. sjezdem KSČ. Praha 1968, s. 7.

⁷⁹ Tamtéž, s. 19.

⁸⁰ Z celkových 3 319 obcí na Moravě bylo obsazeno 1 049, ztráta území činila 9 022 km², což je 33% a počet obyvatel se snížil o 34%, tedy na 2 334 010.

⁸¹ V okrese Jeseník bylo zabráno 40 obcí, v okrese Litovel bylo zabráno 6 obcí a 9 dalších částečně.

⁸² Ke konci roku 1938 se rozhodlo z pohraničí uprchnout více než 150 tisíc osob, stále ještě na území Sudet zůstalo 420 tisíc občanů české národnosti.

k tomuto plánu nepřistoupilo. Češi však byli v pohraničí degradováni do role pomocných dělníků a chudé spodiny.⁸³

Po skončení války a osvobození kraje se začaly, zejména v pohraničí, v praxi uplatňovat dekrety prezidenta republiky.⁸⁴ Po odsunutých téměř třech milionech sudetských Němců zůstalo v pohraničí přes milion hektarů zemědělské půdy, přesně 1,3 miliónu ha. Z tohoto ohromného půdního bohatství získaly státní statky 220 tisíc hektarů a nově příchozím osídlencům bylo rozděleno 900 tisíc hektarů, průměrný příděl jedné rodině se pohyboval kolem 8 ha.⁸⁵

Zájem o ladem ležící majetek bývalých německých spoluobčanů se rozhořel téměř okamžitě po jejich odchodu, mnohde ještě před ním. Prvními byli samozřejmě obyvatelé pohraničí, kteří zde přečkali válečné události, z nich se zároveň rekrutovali zástupci státní moci v obcích a národní správci většinou největších a nejvýstavnějších usedlostí. V druhé vlně přicházeli kolonizátoři z blízkosti bývalých protektorátních hranic a nakonec lidé z vnitrozemí, kde vlastnili jen nepatrný kousek půdy a zde tušili šanci na přilepšení, mnozí ovšem odcházeli ze současných domovů ze zcela soukromých důvodů.

Jako poslední se do uprázdněných usedlostí dostali „navráťivší“ se Volyňští Češi, legionáři a jejich rodiny, řada jim vládou přislíbených domů byla však již obsazena nebo zcela zdevastována hledači pokladů, dále „repatrianti“ z Podkarpatské Rusi a další skupiny reemigrantů.⁸⁶ Jen z vnitrozemských okresů olomouckého kraje odešlo do oblastí v blízkosti státních hranic přibližně 50 200 lidí.

V roce 1949 bylo zcela jasné, že struktura pozemkové držby je v olomouckém kraji velice rozdílná (viz tabulka č. 1). Dokládá to i rozložení

⁸³ Čapka, Fantišek- Slezák, Lubomír-Vaculík, Jaroslav: Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Brno 2005, s. 9-16.

⁸⁴ Klíčovými byly dekret č. 5/1945 tzv. dekret o národní správě, č. 12/1945 tzv. dekret konfiskační a č. 28/1945 tzv. dekret osídlovací.

⁸⁵ Osídleneckým 109 040 rodinám připadlo 908 040 ha. V literatuře nenalézt i informace, že maximální možná míra přidělů bylo 13 ha.

⁸⁶ Slezák, Lubomír: Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Brno 1978, s. 54-55.

vlastnictví hospodářství od 10 do 20 hektarů v hanáckých a pohraničních okresech (viz tabulka č. 2).⁸⁷

Tabulka č.1: *Držba půdy v závislosti na velikosti hospodářství v hektarech v roce 1949.*

Typ závodu v hektarech	Počet závodů	Počet hektarů
Do 2 ha	41 619	21 054 ha
2- 5 ha	12 634	32 865 ha
5- 10 ha	8 950	58 749 ha
10- 20 ha	10 121	107 594 ha
20 a více ha	1 847	30 280 ha

Tabulka č. 2: *Procentuální zastoupení hospodářství středních rolníků, tedy o výměře 10-20 ha, v pohraničních a vnitrozemských okresech v roce 1949.*

Pohraniční okresy		Vnitrozemské okresy	
Okres Bruntál	38,5 %	Okres Prostějov	8,4 %
Okres Rýmařov	29,5 %	Okres Olomouc	8 %
Okres Šternberk	25,3 %	Okres Litovel	7,2 %
Okres Jeseník	24 %	Okres Přerov	6 %

Z tabulek jasně vyplývá, že největší pozemkovou držbou oplývala skupina středních rolníků a že v pohraničí, tedy i v námi sledovaném okrese Jeseník, jsou střední rolníci zastoupeni v daleko větší míře než ve vesnicích hanáckých, kde bereme na zřetel okres Litovel. Pro komunistickou stranu se stal hospodář z olomouckého kraje s majetkem od 10 do 20 hektarů klíčovou osobou, kterou je třeba přesvědčit o výhodách socialistického hospodářství a získat jeho majetek pro jednotná zemědělská družstva.

⁸⁷ Spáčil, Jan: K otázkám kolektivizace zemědělství na střední a severní Moravě. In: Miloslav Pospíchal (ed.): O nejnovějších dějinách střední severní Moravy v letech 1938- 1960. Olomouc 1965, s. 118- 119.

Od jara 1949 zahajuje KSČ v olomouckém kraji progresivní osvětovou kampaň, která má přesvědčit rolníky o nezbytnosti vstupu do JZD, jeho přínosu nejen pro národní hospodářství, ale i pro obec a jednotlivce, a také zbavit zemědělce strachu z napodobování sovětských kolchozů. Jednotné zemědělské družstvo mělo pomoci drobným zemědělcům k lepším životním podmínkám, zdůrazňovala se péče o rozvoj, pokrok a modernizaci venkova, osvobození vesnické ženy od těžké a namáhavé práce v domácnosti tím, že budou zakládány prádelny, žehlírny, školky a žňové kuchyně, samozřejmě se měla JZD také starat o správnou kulturní výchovu mládeže.⁸⁸

Vedoucí zemědělského oddělení KV KSČ Olomouc: „*Jednotná zemědělská družstva jsou mistrovský nástroj, který bude měnit sedlákovu otročinu v úspěšnou, radostnou a výnosnou práci osvobozenou od otrockého zatížení kapitalismu a v níž si lidé přestávají být navzájem dravci a naopak se rozvíjí spravedlivě ohodnocená spolupráce, která vede k vytváření blahobytu.*“⁸⁹ Referent vnitřního obchodu KNV: „*JZD jsou mohutným nástrojem v budování socialismu a tudíž pomáhají ve vybudování šťastného zítřku.*“⁹⁰

Do podpory snah o socialistickou přeměnu venkova měli být, a také byli, zapojováni i vesničtí učitelé, kteří často fungovali jako velká autorita v obci. Stejnému postavení se těšili i místní faráři či velcí sedláci, ti byli ovšem třídními nepřáteli, proto role komunistického ambasadora měla být přisouzena obecnímu učiteli. „*Pro ulehčení přechodu vesnice k socialismu a odstranění nevědomosti mezi vesnickým obyvatelstvem je důležitá práce vesnického učitele. Učitel má velký vliv na vesnici a je-li ideologicky na výši, může velmi prospět k přechodu k socialismu.*“⁹¹

Pod vlivem tlaku na zakládání JZD a široké mediální kampaně, která se týkala denních tiskovin, magazínů, rozhlasu, pravidelných československých

⁸⁸ Burešová, Jana: Zemědělství olomouckého kraje na přelomu 40. a 50. let 20. století. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis: facultas philosophica. Historica 27. Olomouc 1996, s. 106.

⁸⁹ Bábek, Zdeněk: Jednotná zemědělská družstva v Olomouckém kraji do druhé etapy. Stráž lidu, 29. 10. 1949, s. 2.

⁹⁰ Sochor, Miroslav: Staré a nové v našich družstvech. Stráž lidu, 29. 10. 1949. s. 3.

⁹¹ Výrok Josefa Kadlece v rozpravě. In: ZaO, fond KNV Olomouc, kart. 3, Schůze pléna KNV Olomouc 29. 3. 1950.

týdeníků, propagandistických filmů,⁹² románů i poezie⁹³ a podpůrných akcí ONV a MNV, se na vesnicích rozpoutala debata, která proti sobě mnohdy postavila sousedy v jedné obci, někdy i samotné komunistické funkcionáře. Napětí vznikalo nejen v obcích starousedlických, ale i v nově osídlených. Jednak díky odchodu řady obyvatel,⁹⁴ ale také kvůli volyňským Čechům, kteří byli zvyklí hospodařit samostatně a zažili stalinskou kolektivizaci v Sovětském svazu na vlastní kůži, a věděli tedy, co obnáší. I proto ještě na počátku roku 1953 patřil olomoucký kraj k oblastem, které nejdéle odolávaly tlaku kolektivizace a kde vázlo sdružování půdy do JZD.⁹⁵

Pod patronátem MNV proběhly ve většině obcí informační schůze o vydaném zákonu č. 69/1949 Sb., O jednotných zemědělských družstvech. Mnohde ovšem jeho znění neznali v celé šíři, nebylo pochopeno nebo se s ním místní funkcionáři vůbec neseznámili. I přesto, nebo právě proto, vznikla z těchto schůzí v olomouckém kraji řada přípravných výborů. Nejlépe se myšlenky socializace vesnice dařilo v okresech Šternberk, Hranice a hornaté části Litovelska. Do konce roku 1949 se z PV v olomouckém kraji ustanovilo 79 JZD, z nichž 36 vzniklo sloučením či přetvořením

⁹² Kupříkladu celovečerní film Jiřího Sequense st., z roku 1951, Cesta ke štěstí, s Jiřinou Švorcovou v hlavní roli Vlasty Tomešové, o rozorávání mezí a vítězství nad záludným kulakem Fulínem.

⁹³ „V dědinách prudký život kvasí,

žhavý jak láva sopečná.

Do družstva syn se první hlásí,

když rodina je netečná.

Mizejí meze, stehy zášti,

člověk poznává člověka.

Ó jak jsi krásná, moje vlasti,

*když lid ti sám tvůj osud tká!*⁶⁶ In: Nezval, Vítězslav: Z domoviny. Praha 1951, s. 4.

⁹⁴ V roce 1947 začínají z pohraničí odcházet jeho noví obyvatelé, v roce 1948 se do původních domovů vrátila celá pětina lidí. O rok později se vlna odchodů v důsledku vládního nařízení a hrozbou stíhání zastavila. Lidé odcházeli jednak z hospodářských důvodů, kvůli dluhům a také kvůli šířícím se zvěstem o zestátnování majetku a kolektivizaci. Dokonce roku 1953 se v okresech Bruntál, Rýmařov a Jeseník vyměnilo na 36 tisíc obyvatel. Spáčil, Jan: Kolektivizace v olomouckém kraji v období mezi IX. a X. sjezdem KSČ. Praha 1968, s. 18.

⁹⁵ Topinka, Jan: Specifika kolektivizace v československém pohraničí 1949 – 1960. In: Rašticová, Blanka (ed.): Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století. Uherské Hradiště 2002, s. 230.

již existujících družstev jiných odvětví.⁹⁶ Prvním družstvem, které v olomouckém kraji vzniklo, bylo JZD Slavoňov u Mohelnice, které bylo uvedeno k životu již 22. dubna 1949 a přijalo provozní řád II. typu. Družstvo začalo existovat pouhý týden po ustanovení svého přípravného výboru.⁹⁷

Po prvních společných žních v létě 1949 se přikročilo i v olomouckém kraji k prosazování zákona č. 55/1947 Sb., O výkupu zemědělských techniky, na jehož základě bylo například v šumperském okrese zajištěno osm z dvanácti strojů v soukromém vlastnictví a v jesenickém okrese bylo odňato všech dvacet traktorů, které patřily soukromým zemědělcům, použít se dala ovšem jen polovina.⁹⁸ Vyvlastnění strojů často probíhalo za účasti SNB, poté bývaly zanechány neuskladněny, neošetřeny a v neodborné péči, takže bývalý majitelé mohli pozorovat, jak jejich mnohdy nejcennější majetek chátrá.⁹⁹

Při zkoumání zemědělské kolektivizační politiky v olomouckém kraji v padesátých letech dvacátého století nelze opomenout tzv. Stavinohův případ. Jednalo se o jeden z prvních případů procesů s vysokým stranickým funkcionářem. Na počátku roku 1950 byl politický tajemník krajského výboru strany Stavinoha vyloučen ze strany a odsouzen jako nepřítel republiky. Byl kritizován za to, že byla na krajské úrovni zkreslována základní linie politiky KSČ. Hlavní díl jeho viny ovšem spočíval v nadřzování vesnickým boháčům. Na venkově se nekladl důraz na dodržování cesty vytyčené vládou a stranou. Při rozpisu povinných dodávek se nedostatečně kladl důraz na třídní příslušnost a kulakům se rozpisy snižovaly. Jednotným zemědělským družstvům byla věnována jen malá nebo vůbec žádná pozornost, z toho důvodu byla socializace vesnice v katastrofálním stavu.

Spolu se Stavinohou byli vyloučeni ze strany a potrestáni další funkcionáři na okresních a místních úrovních, řada pracovníků KV KSČ byla převedena na dělnické funkce do výroby. Případ rozpoutal kvůli nedostatečné ostražitosti a stranické bdělosti vlny kritiky na organizace v celém kraji. Do budoucna měli

⁹⁶ Deset let jednotných zemědělských družstev. Statistický sborník. Bratislava 1959, s. 22.

⁹⁷ Spurný, František: Socializace na šumperském okrese. In: Etnické procesy v pohraničí českých zemí po roce 1945. Etnické procesy III. Praha 1986, s. 204.

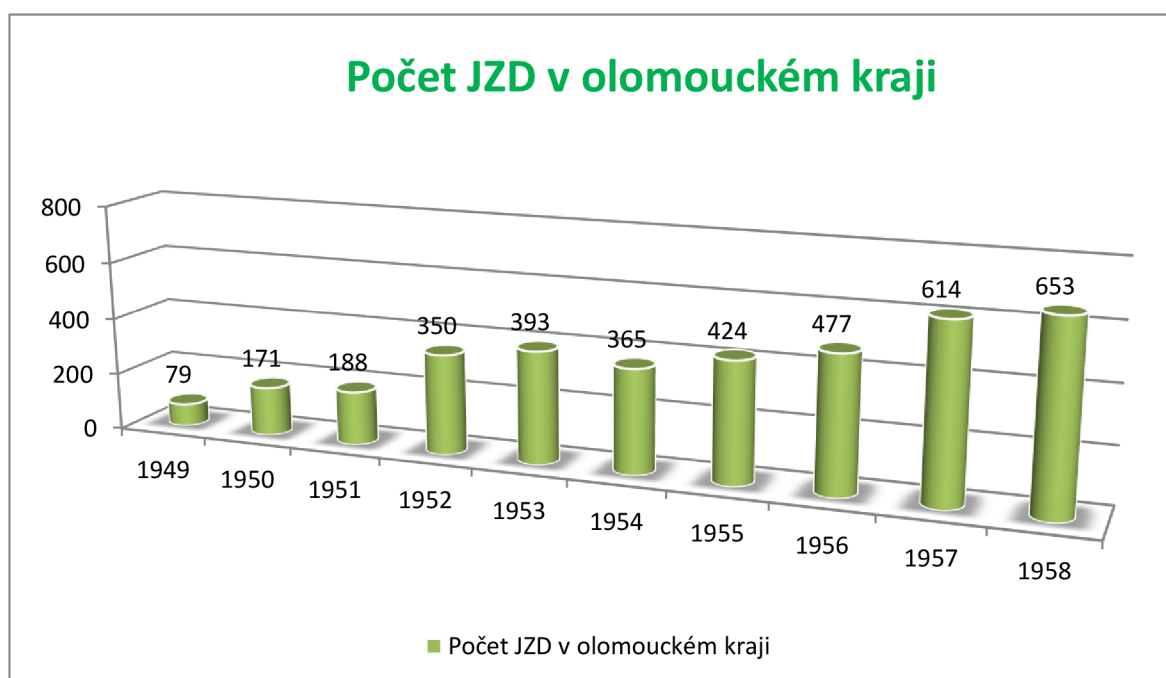
⁹⁸ Rolníci mnohdy stroje poškodili sami, aby v nich nemohlo JZD profitovat.

⁹⁹ Spáčil, Jan: Kolektivizace v olomouckém kraji v období mezi IX. a X. sjezdem KSČ. Praha 1968, s. 24.

všichni bedlivě dbát: „.....aby se třídním nepřátelům, kteří mají v olomouckém kraji širší základnu než jinde nepodařilo proniknout do strany.“¹⁰⁰

Počet JZD se v olomouckém kraji, alespoň podle oficiálně udávaných statistik, rok od roku, spolu s větším tlakem na kolektivizaci vesnice, zvyšoval (viz graf č. 1)¹⁰¹

Graf č. 1: Vývoj počtu JZD v olomouckém kraji závislosti na letech, údaje jsou vždy z konce uváděného roku.

V roce 1950 se tempo socializace zvýšilo, ve 171 jednotných zemědělských družstvech hospodařilo 6 072 členů, z toho bylo 4 025 členy komunistické strany. Impulsem pro tento nárůst byla krajská konference KSČ olomouckého kraje, kde zazněla kritika dosavadního združstevňování a bylo důrazně doporučeno upevnit stávající JZD, aby v nich rolníci mohli vidět vzor hospodaření. Byl také kladen důraz na zvyšování prosperity tzv. „vzorových JZD“, mezi ně patřilo například i

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 36.

¹⁰¹ Deset let jednotných zemědělských družstev. Statistický sborník. Bratislava 1959, s. 62.

jednotné zemědělské družstvo v Měrotíně na Litovelsku.¹⁰² Spolu s rostoucími zástupci socialistického sektoru na vesnici rostl i počet trestních řízení vedených proti rolníkům, jednalo se zejména o nesplnění povinných dodávek státu, jen v roce 1950 bylo, na základě vládního nařízení číslo 7/1949, obviněno 3835 zemědělců z olomouckého kraje. Tresty byly uvaleny v 3047 případech, z toho ve 2224 procesech, tedy ve více než tři čtvrtině, šlo o rolníky s výměrou pozemků nad 15 ha.¹⁰³

Krajský výbor KSČ v Olomouci začal na jaře roku 1950 prosazovat rozdílný přístup ke kolektivizaci vesnice vzhledem k výrobní diferenciaci kraje. Z této koncepce vykryštovalo přesvědčení, že je třeba věnovat zvýšenou pozornost združstevňování v pohraničních oblastech, tamní JZD podporovat jak politicky, tak i finančně. Teprve až bude situace v pohraničí zkonsolidována, mohou prosperující JZD sloužit jako vzor pro družstva na Hané a tím umlčet reakci, která ve vnitrozemí převažuje. Velice iluzorní byla představa o brzkém provedení tohoto plánu. Počítalo se, že k upevnění JZD v pohraničí dojde do konce roku 1950.¹⁰⁴

Zasedání krajského výboru strany v Olomouci v červnu 1952 a na ně navazující jednání s předsedy ONV a zemědělskými referenty naopak, výše uvedenou koncepci soustředění se primárně na pohraniční okresy, ostře zkritizovalo. Vidělo v ní jednu ze stěžejních příčin stagnujícího zakládání JZD na Hané. Naopak zasedání KV KSČ Olomouc v roce 1952 vyhlásilo hlavní linií podporu družstevnictví v hanáckých okresech, bez nichž se nemůže přikročit k další socializaci kraje. V tomtéž roce byla již ve 155 obcích provedena HTÚP.¹⁰⁵

Na Olomoucko stejně jako na některé ostatní kraje dolehla v roce 1953 kolektivizační deziluze, přichází stagnace v zakládání JZD a špatné výsledky řady

¹⁰² Burget, Antonín: Počátky združstevňování zemědělství na střední Moravě. In: Frolec, Václav (ed.): Mikulovská sympozia IX. Kolektivizace na jižní Moravě 23. a 24. října 1979. Praha 1980, s. 154.

¹⁰³ Za Opava, fond KNV Olomouc, kart. 25, Schůze rady KNV 12. 6. 1951.

¹⁰⁴ Spáčil, Jan: K otázkám kolektivizace zemědělství na střední a severní Moravě. In: Miloslav Pospíchal (ed.): O nejnovějších dějinách střední severní Moravy v letech 1938- 1960. Olomouc 1965, s. 124.

¹⁰⁵ Spáčil, Jan: K otázkám kolektivizace zemědělství na střední a severní Moravě. In: Miloslav Pospíchal (ed.): O nejnovějších dějinách střední severní Moravy v letech 1938- 1960. Olomouc 1965, s. 133.

socialistických podniků nejsou dobrou vizitkou pro nábor nových družstevníků. Od léta 1953, kdy vešel ve známost projev Antonína Zápotockého na Klíčavské přehradě, podávali zemědělci nespokojení s hospodařením a politikou družstva hromadné odhlášky z JZD. Požadovali vyjmutí svých pozemků z mnohdy již zpracované půdy v rámci HTÚP a navrácení dobytka, kterým přispěli do společných stájí. Tyto požadavky a následné protesty byly zcela bezpředmětné. Pokud došlo k vyrovnání, což se dělo jen ve výjimečných případech, mělo spíše symbolickou formu, která neodpovídala původnímu vkladu.

Letní odhlášky z JZD strhly v kraji lavinovou reakci, která vedla k radikální minimalizaci, přechodům na nižší typy hospodaření nebo rozpadům nestabilních družstev. Do konce roku 1953 odešlo z jednotných zemědělských družstev všech typů 4 800 členů a činnost muselo zastavit na třicet JZD (viz. graf č.1). Na přelomu roku se z JZD odhlásilo dalších 2 300 zemědělců. Po úderné přesvědčovací kampani,¹⁰⁶ jež vláda za podpory a účasti krajských, okresních, místních a někde i továrních organizací spustila, jich většina své odhlášky vzala zpět.¹⁰⁷

Vyrovnat bilanci odchodů a překlenout prozatímní maximum z roku 1953 se podařilo až s koncem roku 1955 (viz. graf č. 1). Ke znovu získání stability socialistického zemědělství v olomouckém kraji mělo přispět rozhodnutí o zavedení tříletých plánů pro rozvoj JZD. Počítalo se, že díky nim dojde k finančnímu a investičnímu upevnění dosud rozkolísaných závodů. Po hospodářské a politické konsolidaci slabých družstev, která samozřejmě zahrnovala obměnu řídicích

¹⁰⁶ Propagační kampaň spočívala v příjezdech nejlepších pracovníků ONV do problémových obcí, kde se JZD potýkala s největšími problémy. Zde jednali s odcházejícími rolníky a přesvědčovali je o nezbytnosti a prospěšnosti družstev. Zajímavostí je, že se při této kampani používali i marketingové tahy jako velké a barevné billboardy s jednoduchým sdělením. Pravidelně vycházely apelující články v novinách a rozhovory v rádiích, rozhlasové vozy objížděly vesnice, pouštějíc úderné relace, agitovalo se na veřejných schůzích na MNV, které pořádali náborové skupiny, a také školní děti psaly svým rodičům dopisy a vyzývaly je ke vstupu či setrvání v JZD. Burešová, Jana: Zemědělství olomouckého kraje na přelomu 40. a 50. let 20. století. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis: facultas philosophica. Historica 27. Olomouc 1996, s. 109.

¹⁰⁷ Spáčil, Jan: Kolektivizace v olomouckém kraji v období mezi IX. a X. sjezdem KSČ. Praha 1968, s. 89.

pracovníků za důvěryhodné a kádrově bezchybné, dochází znovu k růstu členské základny družstev v kraji.¹⁰⁸

Pomocí zlepšit situaci v pohraničí, kde stále chyběla pracovní síla, což se projevovalo zejména na nepříznivém hospodaření v zemědělství, měla osidlovací akce v letech 1954-1959. Její výsledky měly ovšem na zaměstnanost v JZD nulový vliv, ČSSS zaznamenaly jen minimální přírůstek. Tento stav se podepisoval na zvětšující se výměře tzv. rezervní, tedy neobdělávané půdy v majetku družstva.¹⁰⁹

Rok 1956 přinesl družstvům znovu nabytou jistotu. Na počátku roku byl olomoucký kraj jedním ze tří krajů v republice, v nichž počet JZD přesahuje množství, v jakém fungovala v roce 1953. Jednotná zemědělská družstva v kraji sdružovala přes 22 tisíc členů a obhospodařovala necelých sto tisíc hektarů zemědělské půdy. Většina zemědělských družstev již přešla k vyšším typům hospodaření, kde fungovala společná rostlinná a živočišná výroba. Ke konci roku 1956 existovalo dvacet devět přípravných výborů a třicet jedna JZD druhého typu.

Kolektivizace v olomouckém kraji se s rokem 1957 nachýlila ke svému konci. Ve dvou následujících letech spíše jen doznívala hořká píseň tvrdých let kolektivizace a vynucených náborů do družstev. Každá obec či spádová oblast se mohla pochlubit zástupcem socialistického typu hospodaření, ať se jednalo o JZD či ČSSS, většina z nich měla celovesnický charakter. V roce 1958 se družstva mohla pyšnit skoro 48 tisíci členy a dvě stě tisíci hektary ve svém hospodaření.¹¹⁰

¹⁰⁸ Ničová, Tereza: Kolektivizace zemědělství s přihlédnutím k situaci na Uničovsku v letech 1949 – 1960. Bakalářská práce FF MU 2008, s. 19.

¹⁰⁹ Topinka, Jan: Specifika kolektivizace v československém pohraničí 1949 – 1960. In: Rašticová, Blanka (ed.): Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století. Uherské Hradiště 2002, s. 231.

¹¹⁰ Deset let jednotných zemědělských družstev. Statistický sborník. Bratislava 1959, s. 63.

4. Okres Litovel. Historicko-geografický úvod.

Součástí politického okresu Litovel byly roku 1948 soudní okresy Litovel, na severovýchodě, a Konice, na jihozápadě. Hranice okresu je lemována politickými okresy Zábřeh, Šternberk, Olomouc, Prostějov, Boskovice a Moravská Třebová. *„Většina plochy okresu, asi třičtvrtě, je hornatá. Jihozápadní část vyplňuje plochá klenba Konické vrchoviny, na území okresu s nejvyšší kótou Babylon (671 m), k severu se svažuje a přechází v Bouzovskou pahorkatinu s výskytem Severomoravského krasu. Severní a severozápadní část okresu vyplňuje loukami a lužním lesem porostlá niva řeky Moravy, která je nejmohutnějším tokem okresu. Hornatějšímu charakteru okresu odpovídá také drsnější podnebí.“*¹¹¹

Za rekatolizace se Litovelsko z větší části jazykově poněmčilo a spolu s úsovským panstvím připadlo rodu Lichtenštejnů, kteří ho drželi až do poloviny devatenáctého století.¹¹² Roku 1849 připadlo Litovelsko, se soudními okresy Litovel, Konice a Uničov, k olomouckému kraji. Okres byl také rozdělen po hospodářské stránce na nížinnou, zemědělsky úrodnou a prosperující část v okolí Litovle a horskou, zaostalou a chudou oblast u Konice. V devatenáctém století získal okres punc typické zemědělské oblasti, průmyslová výroba se objevovala jen zřídka. Za první pozemkové reformy byla zabraná značná část zemědělské půdy velkostatků, ovšem lesní půda byla znárodněna až po roce 1945.

K národnostním třenicím zde prakticky nedocházelo, většina obyvatel se již v devatenáctém století hlásila k češství, jen oblast kolem Brodku u Konice tvořila menší německý jazykový ostrůvek.¹¹³ V roce 1930 měl politický okres Litovel 47 709 obyvatel, z toho 90,3 % tvořilo české obyvatelstvo a 9, 2 % Němci.¹¹⁴ Podle tohoto rozvrstvení obyvatel také dopadly parlamentní volby v roce 1935. V politickém okrese Litovel nejvíce lidí hlasovalo pro agrární stranu, následovala ji

¹¹¹ Bartoš, Josef (ed.): Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848- 1960. SV. III. Ostrava 1972, s. 129.

¹¹² Hosák, Ladislav: Z minulosti olomouckého kraje. Olomouc 1956, s. 54-56.

¹¹³ Tamtéž, s.5 7.

¹¹⁴ Občanů, kteří se v roce 1930 hlásili k české národnosti, bylo 43113, k německé 4395 a k jiné 201.

ČSL a ČSD.¹¹⁵ Po záboru pohraničí na podzim roku 1938 se do říšského území dostala oblast Brodecka s německým obyvatelstvem a menší úsek severního okraje soudního okresu Litovel. V zalesněných a hůře přístupných částech okresu podnikala partyzánské akce sovětská skupina Jermak a Ritikan. V důsledku partyzánského odboje v této oblasti došlo pátého května 1945 k vypálení vesnice Javoříčko, kde se odbojová skupina skrývala. Byli zabiti všichni muži starší patnácti let. Okres byl osvobozen devátého května 1945.

Volby v roce 1946 na Litovelsku nevyhrála KSČ, ale ČSL s 39%, komunisté ji následovali s 31%, poté ČSD s 15% a ČNS s 14%. Kandidátka Národní fronty v roce 1948 zvítězila s naprostou převahou. Při reorganizaci z roku 1949 byl okres začleněn do olomouckého kraje a do jeho obvodu patřilo osmdesát devět obcí. V roce 1960 byl politický okres Litovel zrušen a jeho území převedeno pod správu okresů Olomouc a Prostějov.¹¹⁶

¹¹⁵ Agráři získali 7576, československá strana lidová 7336, československá sociální demokracie 4644 a Sudetendeutsche Partei 2395 hlasů.

¹¹⁶ Bartoš, Josef (ed.): Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848- 1960. SV. III. Ostrava 1972, s. 138-140.

5. Kolektivizace v okrese Litovel

5. 1. První fáze kolektivizace 1949- 1953

Politický okres Litovel lze se zřetelem na zemědělskou otázku rozdělit do tří produkčních zón. Soudní okres Litovel patřil do vysoce produkční řepařské oblasti Hornomoravského úvalu. Část, která dříve náležela soudnímu okresu Uničov, spadala do obilnářské kategorie s vysokou výnosností a soudní okres Konice se označuje jako obilnářská oblast, ovšem poloha v Dražanské vysočině předurčuje velmi nízkou produktivitu. Jižně od města Litovle jsou až po hranice okresu rozloženy pro zemědělství nejpříhodnější černoze, na zbytkové ploše se nachází hnědozemě. Západní a severovýchodní části okresu pokrývají lesy, větší zalesnění lze nalézt i na Konicku, kde zarůstá markantnější část území.¹¹⁷

V roce 1930 žilo na území okresu Litovel 47 709 obyvatel, kteří obhospodařovali 44 123 hektarů zemědělské půdy. Pozemková držba byla značně diferenciovaná, nejpočetnější skupinu tvořili drobní rolníci s výměrou do pěti hektarů, ovšem fungovala zde také řada velkých hospodářství, mezi nimiž byli giganti s výměrou nad 500 hektarů (viz tabulka č. 3). Mezi největší hospodářské velkostatky patřil Bouzov, majetek řádu německých rytířů, Haňovice, patřící olomoucké kapitule, a Nové Zámky, které vlastnil šlechtický rod Lichtenštejnů. Na Konicku se rozprostíral velkostatek hraběte Tarouccyho zasahující sem z okresu Prostějov.¹¹⁸

¹¹⁷ Burget, Antonín: Počátky združstevňování zemědělství na střední Moravě. In: Frolec, Václav (ed.): Mikulovská symposia IX. Kolektivizace na jižní Moravě 23. a 24. října 1979. Praha 1980, s. 152.

¹¹⁸ Bartoš, Josef (ed.): Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848- 1960. Sv. III. Ostrava 1972, s. 136.

Tabulka č. 3: *Rozdělení držby půdy v roce 1930.*

Velikostní skupiny v ha	Počet závodů	Plocha v ha
Do 0,5	1510	431
0,5-1	1526	1164
1-5	4284	10141
5-10	910	6419
10-20	551	7654
20-50	112	2911
50-100	9	695
100-500	9	1966
500 a více	6	12742
Celkem	8917	44123

Ani po roce 1945 a po pozemkových reformách, kdy došlo k parcelaci velkostatků a přerozdělování půdy menším a středním rolníkům nezměnil okres svůj ryze zemědělský charakter. V okrese Litovel bylo nově osídleno 380 zemědělských usedlostí. Nacházelo se zde 88 obcí a 22 osad, v kterých žilo, v roce 1950, 36 980 osob, zemědělské vlastnictví půdy činilo 43 747 hektarů. Nejpočetnější skupinou zemědělců bylo nadále drobné rolnictvo, avšak největšími držiteli půdy se stal větší střední rolník a statkář, kteří vlastnili výměru půdy nad 15 hektarů.¹¹⁹

Po únoru 1948, kdy se zemědělská politika definitivně dostala pod neomezenou pravomoc komunistické strany, se začíná usilovat o kolektivizaci venkova. Z této nakonec úspěšné snahy neunikne žádný kraj Československé republiky, proto ani litovelský okres není výjimkou. Zákon o jednotných zemědělských družstvech je přijat v únoru 1949, od této chvíle probíhají v okrese pod záštitou KNV, ONV a za organizace MNV informační semináře o výhodách hospodaření v socialistickém sektoru. Je ovšem nutno podotknout, že na řadě

¹¹⁹ Burget, Antonín- Pospíchal, Miloslav a kol.: *Socialistické zemědělství v okrese Olomouc.* Olomouc 1989, s. 26.

schůzi byla zemědělcům podávána neúplná, zkreslená či nepravdivá fakta, na vině byla spíše laxnost a nevědomost funkcionářů než cílený úmysl zatajit stěžejní informace.¹²⁰

Na základě těchto schůzí se i v litovelském okrese objevili první průkopníci společného hospodaření. V dubnu 1949 byly v obcích Březsko, Hrabí, Jeřmaň, Ochoz, Střeň a Unčovice založeny přípravné výbory a tím položeny základní kameny pro budoucí JZD. Během léta z těchto přípravných výborů vznikají první jednotná zemědělská družstva v okrese. Provozní řád prvního typu přijali družstevníci v Nákle, Ochozi a Rozvadovicích, v obci Unčovice přechází z přípravného výboru ihned ke druhému typu hospodaření.¹²¹

Prvními stabilnějšími družstvy se staly JZD Brodek a JZD Měrotín, v případech těchto podniků se podařilo udržet ekonomickou bilanci, či spíše podniknout kroky k zajištění budoucí finanční rovnováhy. Nemalou zásluhu na uspokojivé cestě, kterou se výše zmíněná družstva vydala, měl fakt, že Brodek náležel do oblasti, která před rokem 1945 tvořila na Litovelsku německý jazykový ostrůvek a byla proto následně znovu osídlena. Nově příchozí osídlenci byli spíše nakloněni sdružení se do socialistických závodů.

Jednotné zemědělské družstvo v obci Měrotín byl specifický případ tzv. vzorového družstva. Z každého okresu v kraji bylo vybráno jedno JZD, které mělo být budováno jako vzorné družstvo. Byla mu poskytována všemožná pomoc, týkalo se to i zvláštních finančních příspěvků a řešení organizačních i personálních problémů. Pro každé vzorové družstvo byl stanoven krajský instruktor, který pravidelně do obce dojížděl, kontroloval jeho činnost a odstraňoval nedostatky. Hlavním úkolem JZD byla prosperita a výstavnost, aby mohlo sloužit jako příklad pro rolníky z okolí. O propagaci takového socialistického závodu se hojně staral zemědělský tisk, který zároveň přinášel informace o dobrovolných brigádách, závazcích a nadplánech, které tato JZD překročila. Již v roce 1952 se ale na fungování vzorových družstev začíná snášet kritika.¹²²

¹²⁰ Spáčil, Jan: Kolektivizace v olomouckém kraji v období mezi IX. a X. sjezdem KSČ. Praha 1968, s. 91.

¹²¹ SOkA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 313, kart. 309 - Zřizování podniků a družstev.

¹²² Spáčil, Jan: Kolektivizace v olomouckém kraji v období mezi IX. a X. sjezdem KSČ. Praha 1968, s. 117.

V Brodsku i v Měrotíně přistoupili na podzim 1949 ke společným skupinovým osevům. Družstva se také začala soustředit na adaptaci společných hospodářských budov. Zejména v Měrotíně, kde mohli čerpat dostatečný finanční úvěr, byla do konce roku dostavěna drůbežárna a započaty přípravné práce na dalších objektech. Deset JZD v okrese plánovalo osm stavebních adaptací. Slibně se rozvíjející stavební práce se ovšem setkaly s kritickými ohlasy. Na krajské konferenci pracovníků JZD, na podzim roku 1949, zdůraznil přítomný zástupce UV KSČ Cyril Rabušic, že mnohá družstva mylně vidí svou náplň ve stavbě drůbežáren a teletníků a opomíjí svůj hlavní cíl, totiž přechod na vyšší typy hospodaření.¹²³

Rok 1950 s sebou přinesl růst členské základny a výměry JZD, nejlepší výsledky byly opět zaznamenány v Měrotíně, kde jen během zni přistoupilo do družstva patnáct nových členů. Mnohá družstva v okrese vypracovala podle měrotínského vzoru velmi složité a důkladné plány jarních prací, všechny druhy činností zde byly precizně vyčísleny a zaevidovaly se i normy jednotlivých úkonů. Ovšem tyto administrativní snahy nakonec sloužily jen jako pomůcka při účetní evidenci. Při plánování se zapoměla řešit věc nejdůležitější a to faktické zvládnutí práce, její organizace a způsob provádění.¹²⁴ Častým se stal i případ, kdy se v obci dohodli, že nebudou k orbě používat skot, aby tím zvýšili doživost. Při prvním hezkém počasí ovšem rolníci zapřáhli svůj dobytek, nebrali v potaz rozhodnutí družstva a vyjeli s krávy do polí. Jarní práce v roce 1950 probíhaly navzdory vypracovaným plánům až na výjimky velice živelně

S růstem JZD šel ruku v ruce jejich přechod na vyšší výrobní stupně, ke druhému typu hospodaření přešli v Březové, Rozvadovicích a Střeni. Na podzim 1950 se v Brodsku spojila rostlinná a živočišná výroba a družstevníci se dostali ke třetímu vývojovému stupni JZD. Na konci roku 1950 fungovalo v okrese Litovel devatenáct jednotných zemědělských družstev. Markantně ovšem převažovala JZD prvního typu, což nebyla dobrá vizitka pro postupující kolektivizaci okresu.¹²⁵ Většina družstev vykazovala ztráty, které byly zčásti způsobeny vnějšími příčinami,

¹²³ SOkA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 376, kart. 399 – Plánování v zemědělství.

¹²⁴ SOkA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 536, katr. 547 – Výstavba a organizace JZD.

¹²⁵ SOkA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 541, kart. 554 – Bilance JZD.

ovšem svou roli zde sehrálo i neodborné vedení, nedostatek zkušeností pracovníků, nízká zainteresovanost družstevníků a špatné plánování.

Po žních v roce 1951 se opět zvětšuje členská základna družstev v okrese, roste půdní fond, ale také vznikají tři nová JZD. Pět družstev přechází k vyššímu typu hospodaření. I přes tyto dílčí úspěchy postupovala kolektivizace v okrese velmi pozvolna. Zástupce socialistického hospodářství se objevuje jen v některých obcích a stále pracuje na nižších výrobních formách. Nejúspěšnějšími družstvy nejen v okrese, ale i na celé střední Moravě bylo JZD Měrotín a Unčovice, jednalo se však o světlé výjimky, které diametrálně vyčnívaly nad ostatními.¹²⁶

Soukromí zemědělci i přes nepříznivé jarní počasí zahájili i skončili jarní práce v roce 1951 dříve než státní sektor. I když během léta se díky mechanizaci a pomocí tří STS¹²⁷ v okrese podařilo JZD náskok vyrovnat, na podzim i v konečné bilanci roku 1951 byli opět ve svém hospodaření úspěšnější soukromníci.¹²⁸ V roce 1952 fungovalo v okrese Litovel jen osm JZD třetího typu, což bylo hluboko pod krajským průměrem.¹²⁹

Na počátku prosince 1952 byla k rukám předsedy ONV Litovel doručena tajná směrnice o úpravě poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů, ze dne 22. října 1951. Po krátké přestávce bylo přesídlování zastaveno, protože nebylo jasné, kam rodiny kulaků přemísťovat. Dne 2. října 1952 byla ONV Litovel zaslána výzva k opětovnému spuštění akce a umístování vybraných jedinců do zvlášť určených ČSSS či statků vězeňské správy. Z okresu Litovel bylo pod hlavičkou této akce přesídleno pět rodin, čtyři z „*typicky kulacké vesnice*“ Odrlic a jedna z obce Králová. Byli přesídleni na státní statky do Litoměřic, Dolní Rovně a Roudnice nad Labem.¹³⁰

¹²⁶ SOkA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 313, kart. 309 - Zřizování podniků a družstev.

¹²⁷ V okrese Litovel bylo v STS 55 traktorů, JZD jich vlastnilo 23, v majetku státních statků se nacházely traktory tři.

¹²⁸ Spáčil, Jan: Kolektivizace v olomouckém kraji v období mezi IX. a X. sjezdem KSČ. Praha 1968, s. 42.

¹²⁹ Krajský průměr činil 11 družstev třetího typu na okres.

¹³⁰ Jech, Karel (ed.): Protokolární seznam „rodinných celků odsouzených vesnických boháčů“ určených k vystěhování v akci „K“ (Kulaci) v letech 1951- 1953. In: Blažek, Petr a kol.: Akce „K“.

Jen v Odrlicích tito lidé vlastnili přes sto dvacet hektarů půdy, která po jejich vystěhování propadla právě založenému družstvu. Plánovalo se, že po žních roku 1953 se díky těmto 120 hektarům přejde ke třetímu typu hospodaření. Aby mohlo dojít k nucenému vystěhování, musel být vyměněn předseda místního MNV a ženám, které pro sedláky pracovaly ukázáno množství kožichů, které statkářky vlastnily, každá měla nejméně čtyři. Zbytek vesnice, „*kteřá je klerikální a lidovecká*“ odsunuté rodiny litoval.¹³¹

Situace v JZD se ovšem začala hroutit, idyla o přechodu na vyšší výrobní stupeň vzala za své, protože družstevníci nestačili zabavený majetek obdělávat, natož z něj odvádět povinné dodávky. Vedení MNV i JZD se začalo klonit k názoru, že vesničtí boháči, měli ve vsi zůstat, že jejich vystěhování byla chyba, která teď poznamenala celou obec. Kritika na Akci K (kulak) se začala snášet ze všech stran. „*Této situace využívala také plně reakce a kulaci z okolí, kteří ještě lidi z Odrlic podpichovali a naváděli, aby všude říkali, že vystěhování kulaků trpí všichni lidé z vesnice, aby nikde víc nepřipustili stěhování kulaků. Této kampani proti stěhování kulaků se plně zapojily i kostely.*“¹³²

Vyhnaní sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty. Praha 2010, s. 327- 331.

¹³¹ SOKA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 542, kart. 555 – Socializace soukromého sektoru.

¹³² SOKA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 542, kart. 555 – Socializace soukromého sektoru. Zpráva o přemístění rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů.

5.2. Druhá fáze kolektivizace 1953- 1960

Na počátku roku 1953 je v okrese celkem třicet pět zástupců socialistického sektoru, bez státních statků, ovšem 46% družstev z tohoto počtu stagnují či jsou na pokraji úpadku. JZD druhého a třetího typu obdělávají 10% z veškeré zemědělské půdy v okrese (viz tabulka č. 4). Družstva druhé a třetí výrobní formy sdružují 690 členů a mají ve svém vlastnictví 2 796 hektarů. Na jednoho stálého pracovníka připadá v JZD 8 hektarů. Většina z těchto závodů se nachází v hornatější části okresu, v nížinné oblasti Hané se veskrze jedná o přípravné výbory nebo první typ hospodaření.¹³³

Tabulka č. 4: *Počty JZD a PV podle výrobních typů v roce 1953 v okrese Litovel.*

PV	I.	II.	III.	celkem
10	13	4	8	35

Rok 1953 je krátkým mezníkem v průběhu kolektivizačního úsilí v padesátých letech. Je poznamenán stagnací socializace vesnice, zmenšováním počtu členů v JZD či přechodem na nižší výrobní typy, někde i družstevním zánikem. V olomouckém kraji se družstevníci nejvíce odhlašují z JZD v okresech Litovel a Přerov. Na Litovelsku markantně ubývá lidí, kteří do JZD vstupovali s výměrou půdy od deseti do patnácti hektarů a drobných rolníků, kteří obdělávali dva až pět hektarů.¹³⁴

Kvůli zefektivnění své práce, snadnějšímu obdělávání a lepším výnosům přechází některá JZD k HTÚP. Při rozorávání mezi případly družstvu vždy pole s nejlepší bonitou půdy. Na soukromé zemědělce, kterých se akce dotkla, zbyly odlehlé pozemky vzdálené nejen od sedlákova bydliště, ale i od sebe navzájem.

¹³³ SOkA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 536, katr. 547 – Výstavba a organizace JZD.

¹³⁴ SOkA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 541, kart. 554 – Bilance JZD.

Největší katastrofou byla ovšem kvalita přidělené půdy, četné stížnosti ať již adresované přímo ONV Litovel, KNV Olomouc či prezidentu republiky na provádění scelování pozemků byly vždy v litovelském okrese vyřízeny negativně. Například Rudolf Ševčík ze Skřípova podal stížnost, že mu po provedení HTÚP byly ponechány pouze dva hektary, na kterých lze s úspěchem se hospodařit, výše jmenovaný vlastnil skoro sedmáct hektarů. Ze zemědělského odboru rady ONV v Litovli dostal pouze vyrozumění, že jeho stížnost je bezpředmětná, a pokud nebude obdělávat všechny svěřené pozemky, bude proti němu zahájeno trestní řízení.¹³⁵

V souvislosti s Akcí K, povoláním k výjimečnému cvičení a pokynu ke zvyšování dodávek pro vesnické boháče dostaly v roce 1954 všechny MNV a ONV nařízení sestavit seznamy kulaků ve svém okrese. Záznam v seznamu vypadal následovně: „*Červínek Alois- (soukr.hospodař.), nar. 2.10. 1902 Střeň, bytem tamtéž č.p. 16. Pochází ze živnostenské rodiny. Jde o osobu mající záporný postoj k socializaci vesnice a v dnešní době má na své straně malé zemědělce, kterým dělá práci s koňmi a tak je odtahuje od vstupu do JZD. Mimo dobře vybavenou zemědělskou usedlost, kterou si vybavil za doby svého hospodaření prováděl živnost řeznickou a v dnešní době je vedoucím tamní prodejny MASNY. Bydlí společně se svým bratrem Jindřichem, který je svobodný a tento vlastní hostinec a v dnešní době je vedoucím Pohostinství. Zaměstnával vždy stálé pracovní síly a tyto vykořisťoval. Další bratr měl v téže vesnici obchod smíšeným zbožím. Sám hospodáří na výměře 10 ha půdy.*“ Či: „*Motka Josef- (člen JZD), nar. 30. 11. 1895, bytem Pateřín č. 11. Vlastní zemědělskou usedlosti výměře 10,70 ha půdy. Za doby první republiky byl dlouholetým starostou obce, kde měl velký vliv a tento má dosud, i když je v JZD jako člen. Zaměstnával děvečku a sám velmi málo pracoval. Z titulu starostenství půjčoval potah malým zemědělcům, kteří mu obdělávali veškerou jeho půdu. V dnešní době jako čl. JZD má stále výhrady proti zřízení a proti funkcionářům JZD.*¹³⁶ V seznamech kulaků bylo z litovelského okresu zapsáno sto tři lidí, mezi nimi byli i již vysídlení, likvidovaní a odsouzení statkáři.

¹³⁵ SOKA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 538, kart. 548- Projekty HTÚP.

¹³⁶ SOKA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 542, kart. 555 – Socializace soukromého sektoru.

V důsledku pevného neurčení pojmu kulak se nabízel široký prostor pro vyřizování osobních účtů či odstraňování nepohodlných osob. Například místní tajemník v Budětsku navrhuje v roce 1955 ONV Litovel, aby vysídlili místního občana Rudolfa Snášela „...by v naší obci všelijaké rejdy přestali.“ Jako důvod uvádí, že občan Snášel zorganizoval v období žní ranní mši v místní kapli, takže občané se dostali na pole až kolem deváté hodiny. Nic nedělá, jen chodí od kostela a organizuje každou místní pouť, také si dovilil přijít za pisatelem stížnosti a žádat, aby mše byla vyhlášena obecním rozhlasem.¹³⁷

K sto třem vesnickým boháčům z roku 1954 se postupným doplňováním přidali další tři lidé, takže se v listopadu v roce 1955, ve zprávě pro zemědělskou správu rady KNV, hovoří o sto sedmi vesnických boháčích v litovelském okrese. Z tohoto uvedeného počtu sedláků vlastnilo 67 úpadková hospodářství, většinou z neschopnosti plnit stanovené dodávky. V devíti případech tato neschopnost pramenila z nemoci či stáří. Ve prospěch socialistického sektoru bylo zabaveno celých 23 usedlostí. V některých obcích se na základě těchto převodů narychlo ustanovovalo JZD, a pokud již ve vesnici bylo, mohlo díky těmto majetkovým ziskům přejít na vyšší stupeň hospodaření, tak tomu bylo například v obci Hvozdečko. „*Situace však na obcích a i ze strany funkcionářů MNV je taková, že se ustavení družstva brání a do družstva vstupují jen v ojedinělých případech.*“¹³⁸

Zpráva vypracovaná o rok později, tedy v roce 1956, se zmiňuje o deseti případech, kdy se hospodářství vesnických boháčů stala z jejich zlého úmyslu zanedbanými, v dalších šesti případech se jedná o přestárlé kulaky, kteří již na obdělávání nestačí. Těmto všem bude věnován zvláštní zřetel a již se pracuje na zajištění všech šestnácti usedlostí s mrtvým i živým inventářem pro JZD. Z 69 úpadkových hospodářství malých a středních rolníků se k likvidaci přistoupilo pouze ve dvaceti šesti případech, zbytku se umožní hospodářství uvést zpět do normálního provozu schopného stavu.

Tyto případy jasně dokládají rozdílný přístup, který jednotlivé případy posuzoval výhradně podle třídního hlediska. Hospodářství bohatých statkářů, byla

¹³⁷ SOKA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 536, katr. 547 – Výstavba a organizace JZD.

¹³⁸ SOKA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 541, kart. 554 – Bilance JZD. Zpráva o zajištění výrobních úkolů v úpadkových hospodářstvích na našem okrese.

bez milosti likvidována, kdežto malým a středním zemědělcům byla umožněna šance na nápravu.¹³⁹ Ovšem jak konstatuje důvěrné Opatření k řádnému využití půdy: „ *Nejúčinnější pomocí nemocným a přestárlým malým a středním rolníkům, jejichž hospodářství není dostatečně pracovně zajištěno, je získání pro jednotné zemědělské družstvo.* “¹⁴⁰

Jen velmi těžko se JZD v okrese Litovel dostávala zpět na úroveň z roku 1953, pod hromadnými výstupy a odhláškami, které členové podávali, se mnohde zhroutila celá družstevní organizace. Na vesnicích se lidé přesvědčili, že JZD jsou nestabilní a neperspektivní podniky. Ještě v roce 1956 stále přetrvávala nedůvěra a nechuť ke kolektivizaci, nebylo založeno žádné JZD a jen JZD Řimice přešlo ke třetímu typu hospodaření. „ *Vypracovaný plán dalšího rozvoje socializace vesnice je příslušnými pracovníky zajišťován a v obcích se naráží na silný odpor zemědělců, kteří se zejména zaměřují na zemědělce nebo jejich manželky, kteří jeví zájem o vstup do družstva.* “¹⁴¹

Místním národním výborům bylo důrazně z ONV doporučeno, že se musí více soustředit na agitační činnost a propagovat dobré výsledky svých družstev, nejdůležitější, že všeho bylo složení skupin, které budou propagaci provádět, bylo tedy potřeba zaangažovat daleko větší počet politicky vyspělých pracovníků. A také se soustředit na cílovou skupinu vesnických žen, které mohou ovlivnit, jak své muže, tak i celou rodinu. „ *Daleko více péče a pozornosti je potřeba věnovat ženám na vesnici, zejména manželkám zemědělců.* “¹⁴²

Od roku 1956 začaly být v okrese Litovel prováděny zevrubné průzkumy hospodářství soukromě hospodařících rolníků. Stále velké procento půdy se nacházelo v rukou kulaků, ještě v roce 1956 bylo na okrese osmdesát devět kulackých hospodářství, která vlastnila 1 730 hektarů půdy. Tito lidé byli logickou překážkou pro postupující socializaci vesnice, zvláště přihlédneme-li k celokrajské situaci, kde rok 1956 znamená zlom v přírůstku členů, půdy i samotných JZD (viz

¹³⁹ SOKA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 541, kart. 554 – Bilance JZD.

¹⁴⁰ SOKA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 542, kart. 555 – Socializace soukromého sektoru. Opatření k řádnému využití veškeré zemědělské půdy.

¹⁴¹ SOKA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 313, kart. 309 - Zřizování podniků a družstev.

Zpráva o zakládání JZD v našem okrese.

¹⁴² Tamtéž.

graf č. 1).¹⁴³ Pokud se tedy našel nějaký nedostatek, bylo u vesnických boháčů, někdy i u příslušníků rodiny, ihned navrženo zahájit trestní řízení pro sabotáž. Kontrolu prováděli funkcionáři z ONV. Například Vladislav Mořka ze Slavětína sice vlastnil jen osm hektarů půdy, ovšem dříve provozoval obchod s koňmi a měl z něj značné příjmy, proto se musel kontrole podvolit také. O nepřiliš odborné, třídně zaujaté a nefaktické stránce kontrol svědčí i následující výňatek: „*Je zřejmé, že jde o provokátéra- sabotážníka- kulaka se všemi rysy záškodnické práce při plnění výrobních i dodávkových úkolů v živočišné výrobě.*“¹⁴⁴ Či „*Je nutno říci, že jde o záměrnou sabotáž ze strany p. Stejskala (Miroslav Stejskal z Dubčan, hospodářství o výměře 19 hektarů- pozn.aut.), který znevažuje svým chováním a vystupováním celé dnešní zřízení a jeho jednání je jednáním kulaka v plném slova smyslu. Doporučujeme jeho likvidaci.*“¹⁴⁵

Po úporné snaze vypořádat se s vesnickými boháči a získat do družstev příliv nových členů i půdy, se socialistickému sektoru podařilo, alespoň z části, této mety dotknout. Rok 1957 se pro litovelský okres stává obdobím velkého zakládání JZD a rozšiřování stávajících. K prvnímu listopadu v okrese funguje již 68 JZD a dva státní statky, tedy ve více než 83% obcí se nachází zástupce socialistického sektoru.¹⁴⁶ Jednotným zemědělským družstvům se podařilo získat téměř polovinu zemědělské půdy v okrese.

Zbývalo jim do svého vlastnictví převést ještě 12 742 hektarů, z čehož museli, na základě úkolu zadaného KNV, do konce roku 1957 získat 1 347 hektarů. JZD musela do svých řad získat více než 5 116 zemědělských závodů, dle plánu jich 190 mělo být získáno do konce roku. V družstvech se jich prozatím nacházelo 2 222. Nejvíce zemědělských závodů v JZD patřilo do skupiny přes dvacet hektarů, které majitelé v důsledku kolektivizační politiky museli do družstva převést (viz tabulka č.5).¹⁴⁷

¹⁴³ SOkA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 540, kart. 553- Zajištění a ochrana zemědělské půdy.

¹⁴⁴ SOkA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 542, kart. 555 – Socializace soukromého sektoru.

Průzkum u Vladislava Mořku.

¹⁴⁵ Tamtéž. Průzkum u Stejskala Miroslava.

¹⁴⁶ V osadách a čtyřech vesnicích se s vybudováním družstev ani státních statků kvůli jejich malému katastru nepočítalo. Mělo dojít ke sloučení s nejbližšími obcemi.

¹⁴⁷ SOkA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 541, kart. 554 – Bilance JZD.

Tabulka č. 5: *Procentuální vyjádření získaných zemědělských závodů do JZD dle jednotlivých velikostních skupin.*

Do 2 ha	Do 5 ha	Do 10 ha	Do 15 ha	Přes 20ha
22%	40%	16%	38%	79%

Stále větší tlak na soukromé zemědělce a také na družstva, aby v sobě do konce roku 1958 zahrnovala 80 % zemědělské půdy, přispíval ke konsolidaci litovelského venkova. Ani v roce 1959 se ovšem nepodařilo, aby se všechna JZD mohla pyšnit celovesnickým charakterem, který byl cílem státní zemědělské politiky. Stále také existovala velmi nestabilní a ztrátová JZD, přímo katastrofální ekonomický stav se projevoval u čtyř JZD,¹⁴⁸ nerentabilita u sedmnácti.¹⁴⁹ Tento stav se podařilo vylepšit až během šedesátých let dvacátého století, kdy lze s konečnou platností hovořit o zkonsolidovaném venkově a zesocializovaných vesnicích.

¹⁴⁸ Jednalo se o JZD v obci Skřípová, Brodek, Konice a Kladky.

¹⁴⁹ SOKA Olomouc, fond ONV Litovel, inv. č. 376, kart. 399 – Plánování v zemědělství.

6. Okres Jeseník. Historicko-geografický úvod.

Politický okres Jeseník byl roku 1948 tvořen soudním okresem Jeseník, Zlaté Hory, Javorník a Vidnava.¹⁵⁰ Na západě a severu jeho hranice současně tvoří i státní hranici s Polskem. Z ostatních světových stran je obklopen politickými okresy Krnov, Bruntál a Šumperk. „Územím okresu probíhá hranice dvou geomorfologických subsystémů. Jen malé část povrchu je pokryta celky Sudetského podhůří, plochou Javornickou pahorkatinou, Vidnavskou nížinou a členitou Žulovskou pahorkatinou. Podstatná část okresu je vyplněna celky Východních Sudet. Do západní části zasahují Rychlebské hory. Do jižní části zasahuje Hrubý Jeseník s nejvyšším bodem okresu Keprníkem (1424 m). Východní část politického okresu a oblast kolem okresního města je pokryta útvary Zlatohorské vrchoviny a plochými hornatinami Rejvízskou a Hynčickou.“¹⁵¹

V sedmnáctém a osmnáctém století nastává v kraji rozvoj plátenictví a tkalcovství, od poloviny století devatenáctého se již přechází na průmyslovou textilní výrobu a Jeseník se stává největším lnářským střediskem ve Slezsku, výrobky se vyvážejí i do Ameriky. Počátkem stoletím se také řada pastvin proměnila na pole a zavádí se zde pěstování jetele, brambor a užívání umělých hnojiv.¹⁵² Kraj také začíná profitovat z nově založených lázní v Jeseníku, kde Vincenc Priessnitz založil léčení pomocí tzv. vodní terapie, další lázně vznikly i v nedaleké Lipové lázni, kde se Jan Schroth zabýval dietologickou léčbou.

Třicátá léta dvacátého století jsou na Jesenicku pod znamením dělnických bouří, stávek a pochodů. Při stávce v Regenhartově tkalcovně bylo četníky zastřeleno 8 dělníků, o tři roky později bylo při protestním pochodu do Jeseníku zabito také osm lidí a několik postřeleno.¹⁵³ Kvůli početnému germánskému

¹⁵⁰ Jeseník se dříve jmenoval Frývaldov. Původní název Zlatých Hor byl Cukmantl, což byla zkomolenina předešlého pojmenování Suchomlaty.

¹⁵¹ Bartoš, Josef- Schulz, Jindřich- Trapl, Miloš: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848- 1960. SV. XIII. Olomouc 1994, s. 79.

¹⁵² Hosák, Ladislav: Z minulosti olomouckého kraje. Olomouc 1956, s. 87-88.

¹⁵³ Zuber, Rudolf: Z dějin Jesenicka. In: Křenek, Oldřich (ed.): Jesenicko. Z kraje pod Pradědem. Jeseník 1961, s. 56.

obyvatelstvu zde převažovaly německé politické strany a rychleji se rozvíjelo sudetoněmecké hnutí. V roce 1930 měl politický okres Jeseník celkem 73 631 obyvatel, z toho bylo 91% německé národnosti a 4% Čechů.¹⁵⁴ Podle této skutečnosti dopadly také parlamentní volby v roce 1935. Nejsilnější stranou se s naprostou převahou stala SdP, následovala ji DCV a DSD, ostatní strany obdržely zanedbatelné procento hlasů.¹⁵⁵ V říjnu 1938, po mnichovské dohodě byl celý okres odtržen od Československa, začleněn do Sudet a byli z něj do vnitrozemí odsunuti Češi. V doplňovacích volbách do říšského sněmu v prosinci 1938 hlasovala většina obyvatel okresu pro Adolfa Hitlera. V průběhu války zde vzniklo několik německých zajateckých a pracovních táborů.

Po osvobození, které provedla 59. armáda I. ukrajinského frontu, ve dnech 8-9. května 1945, proběhla v okrese řada změn. V první řadě došlo k jeho zpětnému začlenění k Československu a k obnovení hranic z roku 1938, dále byl změněn název politického okresu z původního Frývaldov na Jeseník a přejmenovány některé jiné obce, například Cukmantl na Zlaté Hory, Sergsdorf na Uhelnou a Frídeberk na Žulovou.

Odsun německého obyvatelstva znamenal pro celé pohraničí, tudíž i pro Jesenícko velkou demografickou ránu, počet obyvatel se snížil téměř na polovinu předválečného stavu. To znamenalo opuštěné domy, statky, pole a životy.

Volby v roce 1946 jednoznačně vyhrála KSČ s 51 %, s podobným počtem hlasů ji následovaly ČNS s 20 % a ČSD se 17 %, o něco méně hlasů získala ČSL s 11 %. Kandidátku Národní fronty zde podpořila jednoznačná většina. V celém politickém okrese bylo odevzdáno jen 552 bílých lístků, oproti 18 600 souhlasných.

V roce 1949 se celý politický okres Jeseník přidružil k Olomouckému kraji.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Občanů, kteří se v roce 1930 hlásili k německé národnosti, bylo 66987, Čechů 2703 a ostatních 2027.

¹⁵⁵ Sudetendeutsche Partei získala 40522 hlasů, německá křesťanskosociální lidová strana obdržela 27097 hlasů a německá sociální demokracie 8970 hlasů.

¹⁵⁶ Bartoš, Josef- Schulz, Jindřich- Trapl, Miloš: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848- 1960. SV. XIII. Olomouc 1994, s. 80-90.

7. Kolektivizace v okrese Jeseník

7.1. První fáze kolektivizace 1949- 1953

Politický okres Jeseník tvoří nestejnorodou zemědělskou oblast. Z hlediska rozdílných produkčních zón lze okres rozdělit na část horskou, nacházející se v okolí Jeseníků a Rychlebských hor, a nížinatější pásmo skýtající daleko větší potenciál pro pěstování zemědělských plodin, která se rozprostírala u hranic s Německem, později Polskem, v okolí Vidnavska a Javornicka. V souvislosti s tímto územím se lze setkat i s označením Slezská Haná. Rovinatější část patřila do oblasti obilnářské a horská je zařazována do pícninářské oblasti. Vysoko nad celostátním průměrem zde převažuje lesní půda. V soudním okrese Cukmantl dokonce tvořila 62,2%.¹⁵⁷

Rozložení půdy mezi obyvatelstvem bylo velice rozdílné, nejpočetnější skupinu tvořili malí rolníci s výměrou do pěti hektarů, ovšem fungovala zde také řada obrovských statků, mezi nimiž byli i obři s výměrou nad 1000 hektarů (viz tabulka č. 6). Tato pozemková držba byla nejvíce ovlivněna skutečností, že celé území spadalo pod panství vřatislavských biskupů, velkostatky jako Javorník-Jánský vrch, Frývaldov či Cukmantl patřily mezi ty největší. Existovala celá řada dalších velkých hospodářství, jako byly Frýberk, Vlčice, Bílá a Černá Voda. Velkým množstvím polností oplývaly také katolické fary a fojtství, zde tzv. šoltéství. Půdní vlastnictví se na rozdíl od ostatních okresů změnilo po roce 1918 jen minimálně, majetek vřatislavského biskupství zůstal nedotčen a ani na další statky se zákon o pozemkové reformě nevztahoval.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Brada, Konstantin: Zeměpisné poměry. In: Křenek, Oldřich (ed.): Jesenícko. Z kraje pod Pradědem. Jeseník 1961, s. 10..

¹⁵⁸ Bartoš, Josef- Schulz, Jindřich- Trapl, Miloš: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848- 1960. SV. XIII. Olomouc 1994, s. 86.

Tabulka č. 6: Rozdělení držby půdy v roce 1930.

Velikostní skupiny v ha	Počet závodů	Plocha v ha
0,5	718	205
0,5- 1	470	345
1-5	2386	6793
5-10	950	6837
10-20	821	11460
20-50	262	7121
50-100	22	1616
100-500	20	4152
500-1000	1	700
Nad 1000	16	31465
Celkem	5668	70695

Po osvobození Jesenicka a obnovení jeho hranic, v podobě jaké existovaly před nacistickým vpádem, došlo k rozdělení politického okresu Jeseník na čtyři soudní okresy- Jeseník, Zlaté hory, Javorník a Vidnava. Do konce padesátých let se v důsledku velké fluktuace obyvatelstva určuje demografická situace nejen na Jesenicku, a i v celém pohraničí, velmi těžce. Ještě v roce 1948 zbývalo v okrese 480 volných usedlostí. V roce 1950 zde žilo 37 571 osob, pro srovnání, v roce 1930 to bylo 71 717 obyvatel. Nacházelo se zde 40 obcí. Radikálně se změnila i pozemková držba, po roce 1945 byl majetek vratislavského biskupství zestátněn a rozparcelován, většinou na střední hospodářství, jichž bylo v roce 1949 v okrese 24%. Spolu s uprázdněnými usedlostmi ležela na Jesenicku spousta půdy ladem. Stále chyběly ruce, které by ji mohly obdělávat.¹⁵⁹

V okrese byla patrná veliká náklonnost ke komunistické straně. Od přelomu roku 1946/1947 zasílalo místní sdružení Jednotného svazu českých zemědělců na Jesenicku, ve jménu všech zemědělců Jesenicka, ministru zemědělství podpůrné

¹⁵⁹ Brada, Konstantin: Zemědělství, průmysl, budování nového života na Jesenicku. In: Křenek, Oldřich (ed.): Jesenicko. Z kraje pod Pradědem. Jeseník 1961, s. 127.

rezoluce, aby vyjádřili souhlas se zemědělskou politikou komunistické strany. Zejména velké podpory se dostalo ministru Ďurišovi při snaze zlegalizovat skupinu zemědělských zákonů.¹⁶⁰ Po volbách v roce 1946, které komunistická strana jednoznačně vyhrála, získali komunisté v jedenácti členné radě ONV šest míst a z třiceti dvou křesel v okresním plénu sedmnáct pozic. Ve 24 obcích měli absolutní, v osmi prostou převahu. V okrese bylo 3735 členů KSČ, ale i přes toto obrovské číslo vytyčilo vedení zde získat ještě dalších čtyři sta členů. Předsednictvo ONV se také jednoznačně postavilo za komunistický návrh milionářské dávky.¹⁶¹

Prvotní myšlenky kolektivizace byly v pohraničí a v politickém okrese Jeseník přijímány s povděkem. V této souvislosti je třeba opět připomenout, že markantní část okresu byla znovu osídlena a mnozí přistěhovalci se pokoušeli vést zaběhlá hospodářství v klimaticky rozdílném ovzduší, a někdy i bez patřičných znalostí zemědělské problematiky. Život v nelehkých podmínkách vedl ke snaze o zpětnou migraci z Jesenicka. Místo nich přicházeli opět noví osídlenci a tento koloběh se opakoval až do zákonné regulace opouštění přidělených usedlostí.¹⁶² V letech 1946- 1949 byl koloběh obyvatel nejprudší, do pohraničí, za vidinou lepšího života přišlo a následně pod tíhou starostí a zklamání odešlo, podle archivních dokumentů, 872 lidí. Nové obyvatele měla přilákat výstavba bytových jednotek, které se přidělovaly pracovníkům v zemědělství, jednalo se o byty ve Vidnavě, Javorníku, Velké Kraši, Jeseníku a Zlatých Horách.¹⁶³

Idea zakládání JZD a společného hospodaření se Jesenicem rychle šíří. Intenzity nabývá zvláště po žních roku 1949. Přispěla k tomu i živelná katastrofa, jež v květnu 1949 zničila tehdy ještě soukromým zemědělcům 25% veškeré úrody. V důsledku takovéto ztráty se společné hospodaření bez nekonečné lopoty s nejistým výsledkem jeví pro rolníky jako dobrá alternativa. Na podzim 1949 se

¹⁶⁰ Káňa, Otakar: Historické proměny pohraničí. Vývoj pohraničních okresů Jeseník, Rýmařov, Bruntál a Krnov po roce 1945. Ostrava 1976, s. 99.

¹⁶¹ Spáčil, Jan: Kolektivizace v olomouckém kraji v období mezi IX. a X. sjezdem KSČ. Praha 1968, s. 31.

¹⁶² Slezák, Lubomír: Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Brno 1978, s. 56.

¹⁶³ Statní okresní archiv Jeseník (dále jen SOKA Jeseník), fond Okresní národní výbor Jeseník (dále jen ONV Jeseník), inv. č. 512, kart. 543- Hospodářské a organizační záležitosti.

přistoupilo k výkupu zemědělské techniky podle zákona č. 55/1947 Sb, v okrese bylo zabaveno celkem dvacet traktorů, ale jen deset nakonec našlo své uplatnění. Lze se již jen domýšlet, zda to bylo díky špatnému technickému stavu, neodbornému zacházení v STS či záměrnému poškození původních majitelů.¹⁶⁴

Rok 1950 znamená pro okres Jeseník velký přelom v socializaci vesnice. Již na jaře probíhá v řadě obcí společný osev a první JZD se směle pouští do závazků o překročení povinných dodávek. Že se jednalo o počáteční euforické představy, ukáže teprve budoucí vývoj.¹⁶⁵ Více než konsolidace družstev okres stále zatěžoval nedostatek pracovníků, ještě pokračoval, i když v menším měřítku, odchod přistěhovalců zpět do vnitrozemí. Bez pomoci členů ČSM, kteří v pohraničí organizovali dobrovolné brigády a obdělávali opuštěná hospodářství, by jarní práce i žně v roce 1950 dopadly bídne. A to i přesto, že jesenícký okres byl v celku adekvátně technicky vybaven.¹⁶⁶ Dobré výsledky ve žních vykazovalo i tzv. vzorové družstvo, kterým se v okrese Jeseník stalo JZD v Kolnovicích.¹⁶⁷

Názor, který vykrystalizoval v předsednictvu na dubnové konferenci KV KSČ v roce 1950, že je třeba zpomalit tempo zakládání JZD, ovšem jen na dobu maximálně dvou měsíců, soustředit se zejména na pohraničí a nikoli na Hanou, měl pro okres Jeseník mimořádné důsledky.

Jesenicku začala být věnována značná pozornost, což se projevilo i na finančních tocích, které do okresu plynuly, v roce 1950 získalo celkem 13,72

¹⁶⁴ Spáčil, Jan: K otázkám kolektivizace zemědělství na střední a severní Moravě. In: Miloslav Pospíchal (ed.): O nejnovějších dějinách střední severní Moravy v letech 1938- 1960. Olomouc 1965, s. 121.

¹⁶⁵ Káňa, Otakar: Historické proměny pohraničí. Vývoj pohraničních okresů Jeseník, Rýmařov, Bruntál a Krnov po roce 1945. Ostrava 1976, s. 111.

¹⁶⁶ V STS se v roce 1950 nacházelo 66 traktorů, v JZD 21 a ČSSS 26, více traktorů v socialistickém sektoru vlastnil v kraji jen okres Olomouc.

¹⁶⁷ Vzorová družstva byla specifickým projektem ministerstva zemědělství. Z každého okresu bylo vybráno jedno JZD, které se mělo stát příkladem pro rolníky v okolí a tím je přesvědčit o správnosti socialistické zemědělské politiky. Takovému JZD byla od všech správních orgánů poskytována pomoc, ať už se jednalo o speciální finanční injekce či organizační a personální problémy. Pro každé vzorové družstvo byl stanoven krajský instruktor, který pravidelně do obce dojížděl, kontroloval jeho činnost a odstraňoval nedostatky. Spáčil, Jan: Kolektivizace v olomouckém kraji v období mezi IX. a X. sjezdem KSČ. Praha 1968, s. 117.

milionů korun, což bylo více jak dvanáct procent z celokrajského rozpočtu investic, který činil 112 850 000 korun. Nejvíce se budovalo ve státních statcích v Žulové, Uhelné a Bernarticích, v Javorníku a Zlatých horách měla být vybudovaná družstevní prádelna. Další JZD plánují stavbu družstevních koupelen, dětských koutků a jídelen.¹⁶⁸

Vedoucí zemědělského oddělení KV KSČ Jiří Lupáč podrobil tyto snahy o zlepšení životní úrovně v pohraničí tvrdé kritice, když na březnovém zasedání KV KSČ ve své zprávě konstatoval, že v kraji již vzniklo 126 JZD, ovšem jen 47 se soustředilo na svůj hlavní úkol, kterým je stát se nositelem nových způsobů hospodaření. Zejména na Jesenicku došlo k omylu, když se družstevníci soustřeďují na druhotné stavby a opomíjí konsolidaci družstev. Oproti tomu byl vyzdvihnut okres Bruntál. Mimo společenských družstevních staveb pracovala některá JZD i na rozvoji hospodářských budov, v Ondřejovicích, jako první v roce 1950, ustájili společně dobytek v nově adaptovaných stájích.¹⁶⁹

Na dubnovém zasedání předsednictva byla mimo jiné poprvé zmíněna myšlenka, že se Jesenicko může stát vzorovým okresem pro celý kraj. Během celého roku 1950 bylo heslo „*Okres Jeseník- první socialistický okres v kraji.*“, vyhlášováno na všech schůzích, zasedáních i v tisku. Cestu urychlené kolektivizace na Jesenicku prosazovalo jak předsednictvo ONV, zemědělský aparát, tak i krajský výbor strany. Pod touto ideou nastala honba za rychlými úspěchy. Jako na běžícím páse vznikají nová a nová JZD, ihned vyššího řádu. Do již stávajících jsou masově hnáni přistupující a na podzim se hromadně a mnohde živelně rozorávají meze.

Pod maskou vynikajících výsledků v kolektivizaci vesnice se ovšem skrývá dosti jiná realita. I oficiální prameny jako je dobová literatura a tisk přiznávají, že k velkému přírůstku členů do socialistického sektoru docházelo díky různým formám nátlaku a nereálných slibů: „*Nebyla dodržována zásada dobrovolnosti, používalo se administrativního nátlaku, organizovalo se hromadné vstupování rolníků v obci do JZD včetně kulaků. Nešetřilo se nezodpovědnými sliby, např. tím,*

¹⁶⁸ SOKA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 258, kart. 360- Bilance, zemědělská půda.

¹⁶⁹ Káňa, Otakar: Historické proměny pohraničí. Vývoj pohraničních okresů Jeseník, Rýmařov, Bruntál a Krnov po roce 1945. Ostrava 1976, s. 138.

*že v JZD III. typu budou ihned všichni zemědělci dostávat takové nemocenské pojištění jako dělníci.*¹⁷⁰

Ještě do léta 1951, kdy velikost JZD a ČSSS kulminovala, se věřilo na rychlé a snadné výsledky. Ovšem v důsledku nespokojenosti s hospodařením v JZD a ještě více po kritice, která se začíná ze všech stran ozývat, podávají členové odhlášky z družstev. Mnoho závodů oplývalo velkým půdním bohatstvím i dostatečnou pracovní základnou, ovšem v narychlo vzniklých družstvech, kde se ihned přecházelo k vyšším typům hospodaření, chyběly praktické i odborné znalosti. JZD byla více než nestabilní a často na pokraji krachu.¹⁷¹

Vedle masových odchodů rolníků z jednotných zemědělských družstev způsobilo úbytek členů i vylučování velkých statkářů, kteří byli v euforii do JZD přijati a po výtce KNV Olomouc, že proniknutí vesnických boháčů do družstev znamená vážné ohrožení národního hospodářství, opět vyhození. Chaos kolem celé situace dokresluje i zpráva předsedy ONV z června 1952: „...spousty družstev jsme již vyčistili takovým tempem, že např. Vlčice vyloučili za jeden večer 60 členů. Bylo nutno udělat schůzi a zdůvodnit to vylučování. Ty malé drobné zemědělce, kteří byli z družstva vyloučení neoprávněně, jsme znovu přijali a vyloučili jsme jen ty velké.“¹⁷²

V roce 1950 díky rozsáhlé přesvědčovací kampani fungovalo v okrese 29 JZD, což v poměrech Jesenicka znamenalo, že 85% okresu je již zkonsolidováno. V roce 1951 se sice tento počet nezvětšil, ale v sedmnácti JZD, tedy ve více než polovině, se přešlo ke třetímu typu hospodaření, v devíti fungovali podle druhého provozního řádu a jen ve třech stále zůstávali u prvního formy JZD. Bez socialistického sektoru hospodařili většinou v pohraničních obcích, méně pak ve vnitrozemí okresu, JZD nebyla jen v šesti obcích.¹⁷³ Tento stav kolektivizace je abnormálně vysoký, jen pro srovnání v hanáckém okrese Litovel existuje na

¹⁷⁰ Cesta pohraničí. Stráž lidu. 25. Srpna 1951. s. 1-2.

¹⁷¹ SOkA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 459, kart. 487- Rozvoj zemědělského a lesního hospodářství.

¹⁷² SOkA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 260, kart. 362- Stav zemědělství, plány plněných dodávek. Zpráva pro KNV Olomouc.

¹⁷³ SOkA Jeseník, fond ONV Jeseník, Inv. č. 513, kart 534- Registrace JZD.

počátku roku 1951 jen devatenáct JZD a většinou se jedná o závody, které hospodaří podle prvního provozního řádu.¹⁷⁴

Z hlediska rozlohy půdy a četnosti členské základny vyniká Jesenicko nejen v celokrajském měřítku, ale i ve srovnání s ostatními pohraničními okresy. Socialistický sektor sdružoval 1758 členů a obhospodařoval skoro patnáct tisíc hektarů půdy.¹⁷⁵ Do jednotných zemědělských družstev bylo zařazeno 1476 z 1983 rolnických závodů v okrese, tedy více než 74 %. O rentabilitě či vyrovnaném hospodaření lze však mluvit jen stěží, přibližná ztráta jen v jednotných zemědělských družstvech III. typu za rok 1951 je 1,6 milionu korun. Krajský výbor strany v Olomouci se snaží tento neblahý stav zvrátit a posílá do jesenického okresu, kde je situace nejkomplicovanější, pracovní skupinu, ve složení dvou funkcionářů krajského výboru strany a jednoho člena KNV, aby pomohla místním orgánům při zajištění perspektivního chodu družstev.¹⁷⁶

Od roku 1950, kdy proběhla konference Svazu zaměstnanců školství a osvěty v Praze se mnoho vesnických učitelů zapojilo do agitace za socialistické zemědělství, často byli přítomni i zakládání JZD v obci. Ministr školství prof. Zdeněk Nejedlý na konferenci zdůraznil, že povinností učitele není jen být vychovatelem mládeže, ale také strážcem JZD a jejich pomocníkem. Z olomouckého kraje se konference zúčastnilo 29 učitelů, kteří své nově nabitě poznatky předávali dál na okresních konferencích.

Nejaktivněji se projeví právě učitelé z okresu Jeseník, kde na schůzi diskutovalo přes 120 vyučujících. Velmi často je s probíhající kolektivizací spojován obecní učitel z Kolnovic, od něhož vzešla myšlenka na založení JZD, stal se také jeho jednatelem, podílel se na zpracovávání žňových i celoročních plánů

¹⁷⁴ Tabulka č. 7: Přehled JZD v roce 1951 v okrese Jeseník.

JZD I. typu	Adolfovice, Domášov, Dolní Lipová
JZD II. typu	Jeseník, Mikulovice, Zlaté Hory, Česká Ves, Vidnava, Vápenná, Tomíkovice, Supíkovice, Velká Kraš
JZD III. typu	Bernartice, Bílý Potok, Horná Hoštice, Kolnovice, Ondřejovice, Písečná, Stará Červená Voda, Vlčice, Javorník, Dolní Lipová, Žulová, Skorošice, Velké Kunětice, Hradek u Jeseníka, Dolní Údolí, Bukovice
Bez JZD	Bílá Voda, Valdek, Nové Vilémovice, Petrovice, Kobylá, Široký Brod

¹⁷⁵ Kupříkladu v sousedním Rýmařovku bylo v JZD a státních statcích sdruženo jen 544 členů a 8880 ha půdy.

¹⁷⁶ SOkA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 258, kart. 360- Bilance, zemědělská půda.

práce JZD a zařadil se tak mezi vrcholné funkcionáře. Za ním ovšem nezaostávají vyučující z Vlčic a Písečné a učitelky z Kopřivné a Lužné. Pokud v okolních obcích nebyla založena JZD, jezdili uvědoměli učitelé o večerech nebo nedělích agitovat a přesvědčovat soukromé rolníky, aby si uvědomili správnou cestu.¹⁷⁷

V rámci akce K (Kulak), kterou zaštiťovala Směrnice o úpravě poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů ze dne 22. října 1951, neboli tzv. Směrnice tři ministrů, docházelo k vystěhovávání statkářských rodin z místa původního bydliště. Byl jim zabaven veškerý majetek, zpřetrhány nejen sousedské, ale mnohde i rodinné vazby, které pevně držely celá staletí. Lidé, kteří si vlastní pílí dokázali vybudovat velká prosperující hospodářství, byli degradováni do role pouhých zemědělských dělníků.

V rámci okresu Jeseník sice nedošlo k odsunu žádné z rodin, ale v důsledku okrajového položení okresu, úmorné práce ve ztížených podmínkách a stálého nedostatku pracovních sil, bylo právě Jesenícko jedním z míst, kam byly rodiny kulaků umísťovány. Podle dostupných zdrojů sem bylo přesídleno 63 rodin, pocházejících nejvíce ze středních Čech a Slovenska. Tito lidé měli sloužit jako posila na státních statcích v soudním okrese Javorník, nejvíce ve vesnicích Adolfovice, Bernartice a Nové Vilémovice.¹⁷⁸

Rok 1952 s sebou přinesl markantní členskou i půdní ztrátu pro JZD. Nespokojení rolníci podávali odhlášky z družstev již od konce roku 1951, v celorepublikovém měřítku přišla tato vlna deziluze až s rokem 1953. V okrese Jeseník doznívalo zklamání z nenaplněných slibů o velkých výnosech, materiálním zabezpečení, snadnějším životě a růžové budoucnosti.¹⁷⁹ Byl to důsledek kampaně,

¹⁷⁷ Kniř, Oldřich: Podíl učitelů při socializaci na severní Moravě. In: Kniř, Oldřich (ed.): Severní Morava. Vlastivědná sborník 47. Šumperk 1984, s. 36- 37.

¹⁷⁸ Jech, Karel (ed.): Protokolární seznam „rodinných celků odsouzených vesnických boháčů“ určených k vystěhování v akci „K“ (Kulaci) v letech 1951- 1953. In: Blažek, Petr a kol.: Akce „K“. Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty. Praha 2010, s. 315- 498.

¹⁷⁹ Ukázkovým příkladem nekvalifikovaného a nezodpovědného rozhodování v JZD byla podzimní sklizeň cukrovky v roce 1950, začátek kampaně byl o týden posunut, což bylo zdůvodněno tím, že řepa bude obsahovat více cukru a přibere na váze. Poté muselo být povoláno 20 tisíc brigádníků, když se počasí zhoršilo, napadl sníh a cukrovka nebyla stále sklizená, nezbývalo než nastoupení dalších tisíců. Někde se musely zavřít i obchody a továrny, aby všichni lidé mohli jít pomoci při

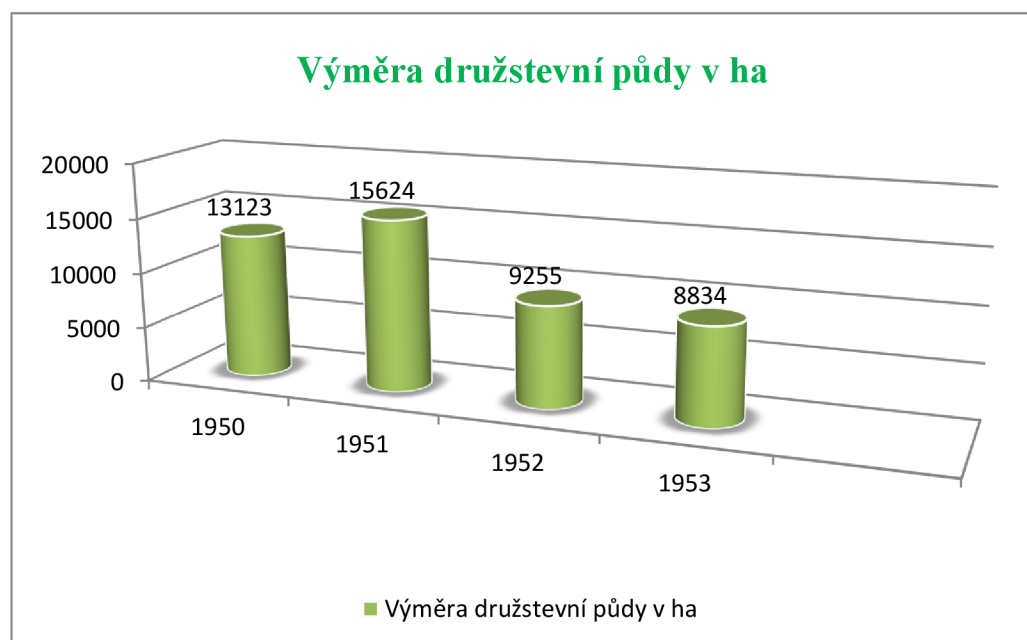
kteřou rozpoutalo heslo „ *První socialistický okres v kraji* “. Roku 1952 sice zůstal počet JZD neměnný, to znamená stagnující, scvrkla se ovšem půdní výměra těchto závodů, z patnácti tisíc hektarů zůstalo jen 9255 ha a ze sedmnácti set členů ubyly družstvům čtyři tisíce.

sklizni. Celkem se této akce zúčastnilo 37 tisíc brigádníků, kteří museli pracovat ve velmi ztížených podmínkách za nepřízně počasí a s vypětím všech sil. Spáčil, Jan: Kolektivizace v olomouckém kraji v období mezi IX. a X. sjezdem KSČ. Praha 1968, s. 34.

7.2. Druhá fáze kolektivizace 1953- 1960

Prudkost výstupů z roku 1952 se sice o rok později podařilo ztlumit, stále však dochází k zeštíhlování členské základny i půdního fondu JZD, v družstevním obhospodařování se v roce 1953 nachází o čtyři sta hektarů pozemků méně (viz graf č. 2). Počet obdělávaných hektarů je tedy o 43,5% nižší.¹⁸⁰

Graf č. 2: *Vývoj výměry půdy v hektarech v držení socialistického sektoru v rozmezí let 1950- 1953.*

O nelehké situaci i v soukromém sektoru svědčí počet úpadkových hospodářství v roce 1953, v jesenickém okrese jich bylo sedmdesát a vlastnily půdu o výměře celkem 1047 hektarů, z tohoto počtu bylo 26 nesoběstačných závodů v důsledku vysokého věku hospodáře, zabírajících přibližně 300 hektarů zemědělské půdy. Markantní část půdy JZD nepřebrala, ale v důsledku nedostatku pracovníků ji evidovala jako rezervní¹⁸¹

¹⁸⁰ SOkA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 258, kart. 360- Bilance, zemědělská půda

¹⁸¹ SOkA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 260, kart 362- Stav zemědělství, plány plněných dodávek.

Většina družstev období krize, které přišlo s pokusem o urychlenou kolektivizaci, ustála. Byla ovšem i taková, jenž drastický úbytek jak členů tak i pudy nepřežila. Například JZD Jeseník se na počátku roku 1954 dostává do katastrofálního stavu a v důsledku toho jeho činnost zaniká. Veškerý majetek i polnosti jsou převedeny pod správu MNV Jeseník a vzniká z nich státní statek, pozemky jsou nadále vedeny jako rezervní půda. Situace v socialistickém sektoru se začíná vylepšovat až s rokem 1956.¹⁸²

Roku 1954 se zmenšil počet JZD v kraji, z maxima dvaceti devíti obcí jich zůstalo jen 23. Do těchto družstev bylo přijato 77 nových členů, z toho 32 bezzemků a 19 osídlenců. Příznivě vypadající počet nově nastoupených členů kazí fakt, že bylo vyloučeno či propuštěno 111 zemědělců a dalších 33 podalo dobrovolně odhlášky. Nejvíce bylo odchodem rolníků ze socialistického sektoru poznamenáno JZD Javorník.

Ani pracovní morálka a nasazení zůstavších členů nehovořila o zaníceném postoji k socialistickým formám hospodaření. Zpráva o prozatímních výsledcích výkupu zrnin z konce srpna 1954 hovoří o neuspokojivém stavu, 22 % z předpokládaného plánu, a doporučuje okamžitou mobilizaci obyvatelstva, zavedení nočních směn, popřípadě použití všech zákonných opatření, aby byly zajištěny zásoby pro státní dodávku, což znamenalo zvýšení norem pro soukromé zemědělce.¹⁸³ Celkové shrnutí situace v JZD kritizuje špatnou péči v rostlinné výrobě, neodpovědné vytváření výrobních plánů, jejich špatnou kontrolu a nedodržování, snížené výnosy po provedení HTÚP, nedostatečnou a velmi slabou organizaci práce, tristní péči o hospodářské zvířectvo a nezajištění fondu krmiv a osiv.¹⁸⁴

Částečné východisko z pracovní nouze poskytlo usnesení X. sjezdu KSČ z roku 1954, které rozhodlo o opětovném dosídlení pohraničí. Pro Jesenícko to znamenalo alespoň částečné doplnění stavu pracovníků, kteří v okrese zoufale

¹⁸² Kalousek, Lubomír: Socializace na severní Moravě. In: Kniř, Oldřich (ed.): Severní Morava. Vlastivědná sborník 47. Šumperk 1984, s. 4.

¹⁸³ SOkA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv.č. 261, kart. 363- Seznamy výkupu od soukromých zemědělců.

¹⁸⁴ SOkA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 260, kart 362- Stav zemědělství, plány plněných dodávek.

chyběli. Zejména Černá Voda, obec na okraji katastru, s mizivým počtem obyvatel se dočkala přírůstku nových osídlenců z vnitrozemí a podařilo se zde do JZD přijmout již vystoupivšího člena.¹⁸⁵ Nedostatek personálu se projevoval i v STS, kde chyběli zejména kvalifikovaní traktoristé, podle propočtů ONV jich na okrese scházelo nejméně šedesát. Tento podstav zapříčiňoval špatnou součinnost JZD a STS a měl za následek zpoždování začátku polních prací.¹⁸⁶

Lepších výsledků se STS podařilo dosáhnout až v roce 1957 v souvislosti s širokou náborovou akcí. O předpisovém doplnění pracovníků, zejména již zmíněných traktoristů svědčí i druhé místo v krajské soutěži STS Olomoucka v roce 1957. Potíže při součinnosti s JZD přetrvávaly stále, docházelo ke komunikační neschopnosti, nedodržování agrotechnických lhůt a následkem toho i družstevních finančních ztrát. Pokusy o napravení těchto nedostatků během roku 1958 jako vybavování STS agro a zootechnikou, veterinární službou a zavedení nového způsobu odměňování, založeného na prémiových bonusech, neuspěly. Problémy se vyřešily až na konci padesátých let, kdy byl strojový park z STS předán do užívání jednotných zemědělských družstev.¹⁸⁷

Roku 1955 byl půdní fond JZD a ČSSS nepatrně rozšířen, ovšem bylo to z důvodů přebírání úpadkových hospodářství po přestárých soukromých zemědělcích, kteří, nemohouce se již o majetek starat, dobrovolně ho předali do užívání státu. Plán rozvoje socialistického hospodářství stanovil získat pro okres Jeseník v roce 1955 minimálně 122 zemědělských závodů, 230 členů a 896 hektarů půdy. K 1. červenci se však podařilo do družstev zahrnout jen 26 závodů a 130 členů, jejichž převážnou část tvořili dosídlenci, kteří do JZD nepřinesli žádnou výměru půdy. V plánu se také předpokládalo se založením tří nových JZD v Adolfovicích, Domašově a Bílé Vodě. Nejdále se v založení družstva dostali v Adolfovicích, ale i tam vznikl jen přípravný výbor. „ *V této obci* (Adolfovice-

¹⁸⁵ Spáčil, Jan: K otázkám kolektivizace zemědělství na střední a severní Moravě. In: Miloslav Pospíchal (ed.): O nejnovějších dějinách střední severní Moravy v letech 1938- 1960. Olomouc 1965, s. 127.

¹⁸⁶ SOKA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 512, kart 543 - Hospodářské a organizační záležitosti.

¹⁸⁷ SOKA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 260, kart 362- Stav zemědělství, plány plněných dodávek.

pozn.aut.) jsou také nepřátelé společné družstevní velkovýroby, kteří rozkladnou práci tuto získávací akci narušují.“¹⁸⁸

Nejlépe v rozšiřování si vedlo JZD Dolní Lipová, kterému se podařilo do svých řad přilákat 22 nových členů a dva zemědělské závody o výměře 14 ha. K výše uvedenému datu bylo v jednání přistoupení dalších 14 osob z průmyslové výroby a z žen v domácnosti. JZD Javorník se podařilo získat do svého vlastnictví hospodářství o výměře 51 hektarů. Ovšem jen za první třetinu roku z družstev odešlo osmnáct a bylo vyhozeno přes 40 členů, většinou pro rozkladnou práci v lidově-demokratickém kolektivu. U dalších čtrnácti odhlášek se předpokládá jejich stažení¹⁸⁹

Krize, která okres přepadla v roce 1952, stále trvá a roku 1956 se svým posledním záchvěvem prohlubuje. Pozemková držba socialistického sektoru klesla v tomto roce na své minimum. Bylo obhospodařováno jen 7 093 ha, oproti maximu v roce 1951 klesla výměra půdy o 54,6% (viz graf č. 2). Zmenšilo se i číslo počtu členů družstev na 1 214 z 1 758 v roce 1951, v průměru mělo tedy jedno JZD jen 45 členů. Plán získat do JZD 69, do ČSSS 76 a do STS pět nových pracovníků se v tomto roce uskutečnit nepodařilo, i když bylo pro dosídlení pohraničí v jesenickém okrese adaptováno 43 nových domů.¹⁹⁰

Konec úpadku a stagnace přichází s rokem 1957, většinu ztrátových JZD se podařilo stabilizovat tak, že do konce roku 1957 existují v okrese pouze tři družstva, jejichž hospodaření se pohybuje v červených číslech, jsou to JZD Adolfovice, Hradec a Velké Kunědice. Vzestupná tendence konce padesátých let je patrná i na hodnotách pracovních jednotek v okrese.¹⁹¹ Nejlepších výsledků

¹⁸⁸ SOkA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 258, kart. 360- Bilance, zemědělská půda. Zpráva o postupu socializace v okrese Jeseník.

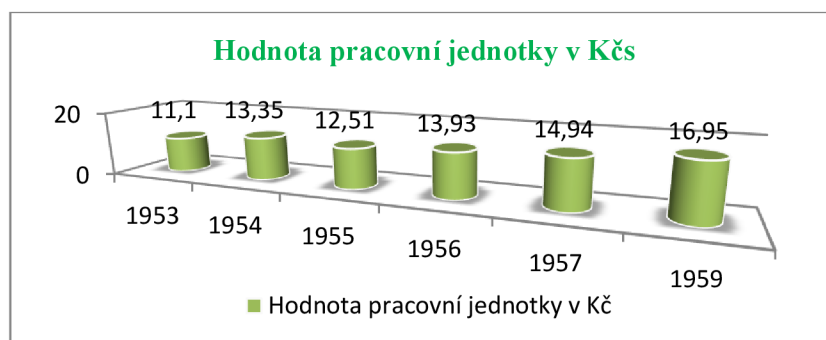
¹⁸⁹ SOkA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 258, kart. 360- Bilance, zemědělská půda.

¹⁹⁰ SOkA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 459, kart. 487 -Rozvoj zemědělského a lesního hospodářství.

¹⁹¹ Graf č. 3: Vývoj hodnoty pracovní jednotky v Kč v závislosti na letech v okrese Jeseník.

dosahovalo JZD Velká Kraš s hodnotou PJ 22,5 a Tomíkovice s PJ 21 Kč, ovšem při srovnání s hanáckými obcemi, kde se pracovní jednotka dotýká čtyřiceti korun, je to stále neuspokojivý výsledek.¹⁹² Roku 1957 se překročilo k velkému plánu výstavby 229 rodinných domků pro osídlence, kteří měli být posilou pro okresní zemědělství, do konce padesátých let byly všechny vybudované domy i byty obsazeny.¹⁹³

Kromě výše zmíněného budování bydlení pro nově příchozí zemědělce, byla dalším krokem k cílenému rozšiřování JZD neochvějná agitace. Roku 1957 bylo zemědělským referátem KNV stanoveno, že do roku 1960 musí být do socialistického sektoru převedeno 80% půdy okresu Jeseník. Náměstek předsedy ONV určil za cílovou skupinu, na kterou je třeba se zaměřit kovorolníky, kteří byli považováni za potencionální rezervy družstevních pracovníků.¹⁹⁴ Snahy o posílení členské základny JZD vrcholily v létě 1957, mimo patronátních závodů, ČSM a ČSŽ se mohutné kampaně účastnilo přes 900 agitátorů a propagandistů, kteří se rozjeli do všech obcí okresu a horlivě rolníkům vysvětlovali výhody společného hospodaření.¹⁹⁵ „*Je to metoda trvalého přesvědčování zemědělců o výhodách zemědělské družstevní velkovýroby, metoda vytváření názorných příkladů z dobrých*

¹⁹² SOkA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 260, kart. 362 - Stav zemědělství, plány plněných dodávek.

¹⁹³ SOkA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 459, kart. 487 - Rozvoj zemědělského a lesního hospodářství.

¹⁹⁴ Kategorie tzv. kovorolníků byla vesnická vrstva, někdy pokládána za pozůstatek předválečné situace, která pracovala v průmyslu a zároveň vlastnila půdu do 2 ha. Kovorolníci, většinou vzhledem k možnosti dvojího výdělků, viděli obživu mimo JZD. Situace se řešila vstupem rodinných příslušníků, hlavně manželek, do družstev. Kalousek, Lubomír: Socializace na severní Moravě. In: Kniř, Oldřich (ed.): Severní Morava. Vlastivědná sborník 47. Šumperk 1984, s. 10.

¹⁹⁵ SOkA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 512, kart 543 - Hospodářské a organizační záležitosti.

*JZD, které i na našem okrese máme. Jde jen o to jít znovu a znovu mezi jednotlivě hospodařící rolníky, vysvětlovat jim výhody, které v družstvech jsou, poukazovat na různých příkladech jako na pracovní dobu s porovnáním v JZD, srovnáním ročního příjmu družstevníka (i výhody záhumenkového hospodaření) získané naturálie, dále pak poukazovat na platební morálku zemědělců vůči státu, plnění dodávek rostlinných a živočišných produktů atd.*¹⁹⁶

Zpráva ONV z července 1958 o stavu kolektivizace v okrese Jeseník kritizuje pomalé tempo združstevňování, v okrese se v socialistickém sektoru nacházelo zatím jen 72% zemědělské půdy, tedy 9 786 hektarů, což nesplňuje předpokládaný plán. Řada JZD se také stále potýká s nedostatkem pracovníků a vysokým hektarovým průměrem na osobu, u slabších JZD to bylo až deset hektarů na člověka. Bylo doporučeno zapojit do družstev více žen, dělníků a mládeže, zavádět nové účinnější metody práce, lépe vypracovávat plány a zejména se soustředit na kádrovou činnost.¹⁹⁷ Nejlepším družstvem v okrese bylo v roce 1958 JZD Tomíkovice.

S blížícím se počátkem šedesátých let se přibližoval i konec úporné snahy o zkolektivizování venkova. Okres Jeseník i přes počáteční rychlé a nadšené zakládání JZD tímto obdobím proplul velice těžce. Až v roce 1959 se objevuje první zcela zkonsolidovaná vesnice Supíkovice. Další ji následují velmi váhavým krokem a některé obce se podaří združstevnit až v šedesátých letech, kdy nastává období hromadného slučování JZD a vytváření velkovýrobních družstevních kolosů.¹⁹⁸

¹⁹⁶ SOKA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 512, kart 543 - Hospodářské a organizační záležitosti. Komentář k rozvoji zemědělské výroby.

¹⁹⁷ SOKA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 459, kart. 487- Rozvoj zemědělského a lesního hospodářství.

¹⁹⁸ Spáčil, Jan: K otázkám kolektivizace zemědělství na střední a severní Moravě. In: Miloslav Pospíchal (ed.): O nejnovějších dějinách střední severní Moravy v letech 1938- 1960. Olomouc 1965, s. 132.

8. Závěr

V počátcích šedesátých let se již podařilo většinou obcí zkonsolidovat. V každé vesnici či alespoň spádové oblasti funguje družstvo či státní statek, jako zástupce socialistického sektoru. Padesátými lety kolektivizační politika nekončí, jen se otevírá její nová kapitola založená na sdružování stávajících JZD a budování gigantických družstevních kolosů. Zemědělství se zcela odvrací od tradičních výrobních forem a stává se ohromnou utopickou továrnou venkova.

Účelem práce bylo srovnání průběhu združstevňování venkova mezi okresy Jeseník a Litovel. Obě území se nacházela v olomouckém kraji a spadala pod působnost KNV v Olomouci. Litovelsko se na většině své plochy rozkládá v úrodné oblasti Hané, v tzv. řepařské oblasti. Oproti tomu Jesenicko patří k typickým pohraničním okresům s obrovskou výměrou lesů, půda náleží z části do obilnářské, z části do pícninářské oblasti. Rozdílná poloha předurčuje okresy k odlišnému zaměření z hlediska přístupu k zemědělské práci, jejímu provádění i škále pěstovaných plodin.

Okresy si prošly velmi různorodou historickou cestou, v roce 1930 žilo v okrese Jeseník 91% obyvatel německé národnosti a jen čtyři procenta Čechů, v okrese Litovel byl poměr obdobný, ovšem procenta byla obrácená, žilo zde 90% lidí, hlásící se k české národnosti a devět procent Němců. Toto národnostní rozložení sil se ukázalo stěžejní v následujících letech, kdy došlo ke kritickým mnichovským událostem. Celý okres Jeseník se jako součást sudetského území dostal do německého záboru a byl přičleněn k „říši“. Z Litovelska byla odtržena jen část v okolí Konice. Jesenicko se nikdy z odsunu německého obyvatelstva, po roce 1945, nevzpamatovalo. Zůstala po nich prázdná pole, domy a zpřetrhané životní osudy.

Po celé období kolektivizace se okres potýkal s nedostatkem pracovních sil. Zatímco na Litovelsku bylo 380 opuštěných usedlostí osídleno do roku 1948, na Jesenicku zbývalo ještě v roce 1950 490 volných domů. Noví osídlenci pohraničí tvořili skupinu, jejíž většina silně inklinovala k politickému programu komunistické strany. Ve volbách roku 1946 získali komunisté v Jeseníku zcela jasné prvenství,

51% hlasů je vyneslo do pozice nikým neohrožované nejsilnější strany okresu. V Litovli vyhrála volby československá strana lidová s 39%, komunisté ji následovali s 31% hlasů.

První myšlenky na společné hospodaření se objevují překvapivě na Litovelsku, kde již na konci roku 1949 existuje deset JZD, mezi nimi jsou i družstva druhých typů. V roce 1950 jich v kraji funguje na 19, většinou se ovšem jedná o JZD prvního provozního typu, navíc se ztrátovým hospodařením.

V roce 1949 vznikají na Jesenicku jen přípravné výbory, pravý boom přichází až v roce 1950. Prosadila se totiž myšlenka, že je třeba v hanáckých okresech na nějaký čas upustit od kolektivizační snahy a soustředit se výhradně na pohraničí. S tím se v případě Jeseníku pojí i úsilí vybudovat z něj první socialistický okres v kraji.

V letech 1950 a 1951 nastává na Jesenicku překotný boj v zakládání JZD, masovém přijímání členů a rozmnožování půdní základny socialistického sektoru. Již rok od vydání zákona o jednotných zemědělských družstvech jich zde funguje 29, to znamená, že JZD existuje v 85% obcí v okrese. V roce 1951 jich 58% hospodaří podle třetího provozního řádu. Socialistická euforie však netrvala věčně. V roce 1952 se objevila obrovská krize, když se ukázala neschopnost hospodaření a ekonomická nerentabilita. Členové družstev hromadně opouštěli potápějící se loď národního hospodářství a raději dávali přednost nejistotě soukromého podnikání před bídou v družstvech.

Krize, která začala v roce 1952 a souvisela s vyvolanou honbou za rychlými úspěchy, se rok za rokem prohlubovala. Přidával se k ní i zoufalý nedostatek pracovních sil, neodborné vedení a malá zainteresovanost družstevníků. Ještě v roce 1956 doznívá poslední záchvěv a družstevní výměra půdy se oproti roku 1951 zmenšuje o 54%, počet členů v JZD klesá na dvanáct tisíc.

Litovelské družstevnictví se vydalo odlišnou cestou, kolektivizace zde postupuje plynule, ovšem nepatrnými krůčky. Roku 1952 existuje 22 JZD, ale jen 8 hospodaří podle třetího provozního typu. O rok později se sice jejich počet vyšplhal na 35, ale družstva druhého a třetího typu obdělávají stále jen 10% půdy v okrese. Navíc s rokem 1953 dolehla na i Litovelsko celostátní vlna odchodů z JZD a celá řada jich v tomto důsledku zaniká.

Co markantně odlišuje Jesenicko a Litovelsko, je „boj proti třídnímu nepříteli“ na vesnicích. Zatímco v okrese Litovel se vytváří podrobné seznamy kulaků, jen v roce 1955 jich bylo evidováno 106, vedou se proti nim trestní řízení, záměrně se pod různými záminkami likvidují jejich hospodářství a vysídlují se kulacké rodiny, v okrese Jeseník tomu tak není. Zde je jasně patrná úpěnlivá snaha alespoň udržet v chodu stávající JZD, popřípadě se snažit o obnovení zaniklého. Boj proti vesnickým boháčům se zde děje jen mimoděk a není hlavní náplní zemědělské politiky. Samozřejmě s tím souvisí i fakt, že v pohraničí, po parcelaci půdy, tato lidová vrstva vznikala jen ojediněle.

Přelom ve zvětšení podílu socialistické sektoru nad soukromým přichází dříve na Litovelsku. V roce 1957 se podařilo na základě likvidační politiky soukromníků a sérii umně vytvořených přesvědčovaných argumentů, vytvořit 68 JZD v okrese, socializace okresu se nacházela na 83%. V roce 1959 fungují v okrese jen čtyři ztrátová JZD a většina se jich může pyšnit celovesnickým charakterem.

Na Jesenicku se po monstrózní náborové kampani, které se v roce 1957 zúčastnilo přes 900 agitátorů, podařilo zvýšit členskou základnu a přijmout do družstev nové zemědělské závody, JZD tak obdělávala 74 % veškeré půdy v okrese. První zkonsolidované družstvo se objevuje až v roce 1959, kdy ho ostatní pomalu následují. Celková socializace přichází v obou okresech až v šedesátých letech.

Základním rozdílem, který lze v průběhu kolektivizace vysledovat, je tempo, v jakém združstevňování probíhalo. Zatímco v okrese Litovel se udržoval plynulý, i když velmi pozvolný rytmus, na Jesenicku se klouzalo z jednoho extrému do druhého. Po prudkém letu vstříc kolektivizačnímu blahu následoval strmý pád plný deziluzí. Předurčenost tohoto vývoje lze vystopovat v národnostním složení okresů před druhou světovou válkou, ta totiž způsobila následný obrovský úbytek obyvatel na Jesenicku. Noví osídlenci, kteří do pohraničí přišli, neměli žádné zkušenosti s místními podmínkami, klimatem a chyběl jim vztah k lehce získané půdě. Nejzávažnější byl ovšem fakt, že velká většina neměla žádné odborné znalosti ani praxi v zemědělství, v kterém se chystali podnikat. Z tohoto důvodu mohlo dojít k slepé víře socialistickým slibům o výhodách společného hospodaření a nepromyšlenému vstupování do družstev, která samozřejmě nemohla bez zkušených pracovníků správně fungovat.

Okres Litovel ve větší míře kopíruje celostátní i krajský průběh kolektivizace. Jeseník je nejen výjimkou z celonárodních, ale i z pohraničních okresů.

Cesta, kterou oba okresy musely projít, měla stejný výsledek. Okresy byly zkonsolidovány, vesnice podrobeny, odpor lidí zlomen.

Seznam zkratk:

- ČNS – Československá strana národně socialistická
ČSD – Československá sociálně demokratická strana dělnická
ČSL – Československá strana lidová
ČSM – Československý svaz mládeže
ČSR – Československá republika
ČSSS – Československý státní statek
DCV – Deutsche christlich soziale Volkspartei
HTÚP – Hospodářsko-technická úprava půdy
JRD – Jednotné rolnické družstvo
JZD – Jednotné zemědělské družstvo
KNV – Krajský národní výbor
KSČ – Komunistická strana Československa
KV KSČ – Krajský výbor komunistické strany Československa
MNV – Místní národní výbor
NF - Národní fronta
NS – Národní souručenství
ONV – Okresní národní výbor
OV KSČ - Okresní výbor komunistické strany Československa
PJ – Pracovní jednotka
PV – Přípravný výbor
SdP – Sudetendeutsche Partei
STS – Strojní a traktorová stanice
ÚV KSČ – Ústřední výbor komunistické strany Československa
ŽOS – Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská

Seznam literatury a pramenů

Prameny:

1. Archivní prameny:

Státní okresní archiv v Jeseníku, fond Okresní národní výbor Jeseník

Státní okresní archiv v Olomouci, fond Okresní národní výbor Litovel

Zemský archiv Opava, fond Krajský národní výbor Olomouc

2. Publikované prameny:

Deset let jednotných zemědělských družstev. Statistický sborník. Bratislava 1959.

Řuriš, Julius: Hradecký program. Praha 1947

Gottwald, Klement: Spisy XV. Praha 1961.

Gottwald, Klement: Vpřed k vybudování socialismu v naší vlasti. Referát na IX. sjezdu KSČ 25. 5. 1949. In: Klement Gottwald 1949–1950. Bratislava 1952.

Nezval, Vítězslav: Z domoviny. Praha 1951.

Zemědělské družstevnictví včera a dnes. Praha 1949.

3. Periodika:

Družstevní noviny, 1952

Nová politika, 1950

Rudé právo, 1948- 1951

Stráž lidu, 1949- 1950

Zemědělské noviny, 1948- 1949

Literatura:

I. Monografie:

Bartoš, Josef (ed.): Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Sv. III. Ostrava 1972.

Bartoš, Josef (ed.): Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Sv. XIII. Olomouc 1994.

Burget, Antonín- Pospíchal, Miloslav a kol.: Socialistické zemědělství v okrese Olomouc. Olomouc 1989.

Čapka, Fantišek- Slezák, Lubomír-Vaculík, Jaroslav: Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Brno 2005.

Čapka, František: Slovník českých a světových dějin. Brno 1998.

Feierabend, Ladislav: Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952. Praha 2007.

Hosák, Ladislav: Z minulosti olomouckého kraje. Olomouc 1956.

Jech, Karel: Probuzená vesnice. K dějinám revoluce na našem venkově v letech 1945- 1948. Praha 1963.

Jech, Karel: Soumrak selského stavu 1945 – 1960. Praha 2001.

Káňa, Otakar: Historické proměny pohraničí. Vývoj pohraničních okresů Jeseník, Rýmařov, Bruntál a Krnov po roce 1945. Ostrava 1976.

Kaplan, Karel.: Československo v letech 1948/1953 II. Praha 1991.

Kárník, Zdeněk: České země v éře první republiky I. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). Praha 2000.

Pečenka, Marek- Luňák, Petr a kol: Encyklopedie moderní historie. Praha 2009.

Pospíšil, Boleslav: Zemědělské družstevnictví. Praha 1981.

Slezák, Lubomír: Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Brno 1978.

Spáčil, Jan: Kolektivizace v olomouckém kraji v období mezi IX. a X. sjezdem KSČ. Praha 1968.

Václavů, Antonín: Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu. Praha 1999.

II. Články a studie

Blažek, Petr- Kubálek, Michal: Akce „Kulak“. Přijetí, uplatňování a zrušení směrnice tří ministrů. In: Blažek, Petr a kol.: Akce „K“. Vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty. Praha 2010, s. 61- 150.

Brada, Konstantin: Zemědělství, průmysl, budování nového života na Jesenicku . In: Křenek, Oldřich (ed.): Jesenicko. Z kraje pod Pradědem. Jeseník 1961, s. 126- 137.

Brada, Konstantin: Zeměpisné poměry. In: Křenek, Oldřich (ed.): Jesenicko. Z kraje pod Pradědem. Jeseník 1961, s. 9- 17.

Burešová, Jana: Politický a institucionální rámec kolektivizace zemědělství v Československu se zaměřením na historická východiska. In: Blažek, Petr a kol.: Akce „K“. Vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty. Praha 2010, s. 17- 60.

Burešová, Jana: Združstevňování nebo kolektivizace zemědělství po roce 1948? In: Rašticová, Blanka (ed.): Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století. Uherské Hradiště 2002, s. 223- 229.

Burešová, Jana: Zemědělství olomouckého kraje na přelomu 40. a 50. let 20. století. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis: facultas philosophica. Historica 27. Olomouc 1996, s. 103- 115.

Burešová, Jana: Zemědělství v českých zemích a na Slovensku v podmínkách „kolektivizace“ 1949 – 1960. In: Goněc, Vladimír (ed.): Česko – Slovenská historická ročenka 1998. Brno 1998, s. 197- 203.

Burget, Antonín: Počátky združstevňování zemědělství na střední Moravě. In: Frolec, Václav (ed.): Mikulovská symposia IX. Kolektivizace na jižní Moravě 23. a 24. října 1979. Praha 1980, s. 152- 157.

Jech, Karel (ed.): Protokolární seznam „rodinných celků odsouzených vesnických boháčů“ určených k vystěhování v akci „K“ (Kulaci) v letech 1951- 1953. In: Blažek, Petr a kol.: Akce „K“. Vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty. Praha 2010, s. 315- 498.

Jelínek, Jiří: Zemědělské družstevnictví. In: Němcová, Lidmila (ed.): Vybrané kapitoly z českého družstevnictví. Praha 2001, s. 128 – 151.

Kalousek, Lubomír: Socializace na severní Moravě. In: Kniř, Oldřich (ed.): Severní Morava. Vlastivědná sborník 47. Šumperk 1984, s. 3- 10.

Němcová, Lidmila: Družstevní principy a zemědělské družstevnictví. In: Rašticová, Blanka (ed.): Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století. Uherské Hradiště 2002, s. 49 - 53.

Rokosová, Šárka: Administrativní opatření – jedna z forem perzekuce sedláků komunistickým režimem. In: Táborský, Jan (ed.): Securitas imperii 10. Sborník k problematice vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli“ Praha 2003, s. 147- 194.

Slezák, Lubor: Úspěchy a prohry zemědělského družstevnictví. In: Rašticová, Blanka (ed.): Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století. Uherské Hradiště 2002, s. 9-21.

Spáčil, Jan: K otázkám kolektivizace zemědělství na střední a severní Moravě. In: Miloslav Pospíchal (ed.): O nejnovějších dějinách střední severní Moravy v letech 1938- 1960. Olomouc 1965, s. 118- 133.

Spurný, František: Socializace na šumperském okrese. In: Etnické procesy v pohraničí českých zemí po roce 1945. Etnické procesy III. Praha 1986, s. 202- 212.

Topinka, Jan: Specifika kolektivizace v československém pohraničí 1949 – 1960. In: Rašticová, Blanka (ed.): Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století. Uherské Hradiště 2002, s. 229-232.

Veber, Václav: Padesátá léta v Československu- komunismus na domácí scéně.
In: Kremličková, Ladislava (ed.): Securitas imperii 7. Sborník k problematice
bezpečnostních služeb. Praha 2001, s. 5-11.

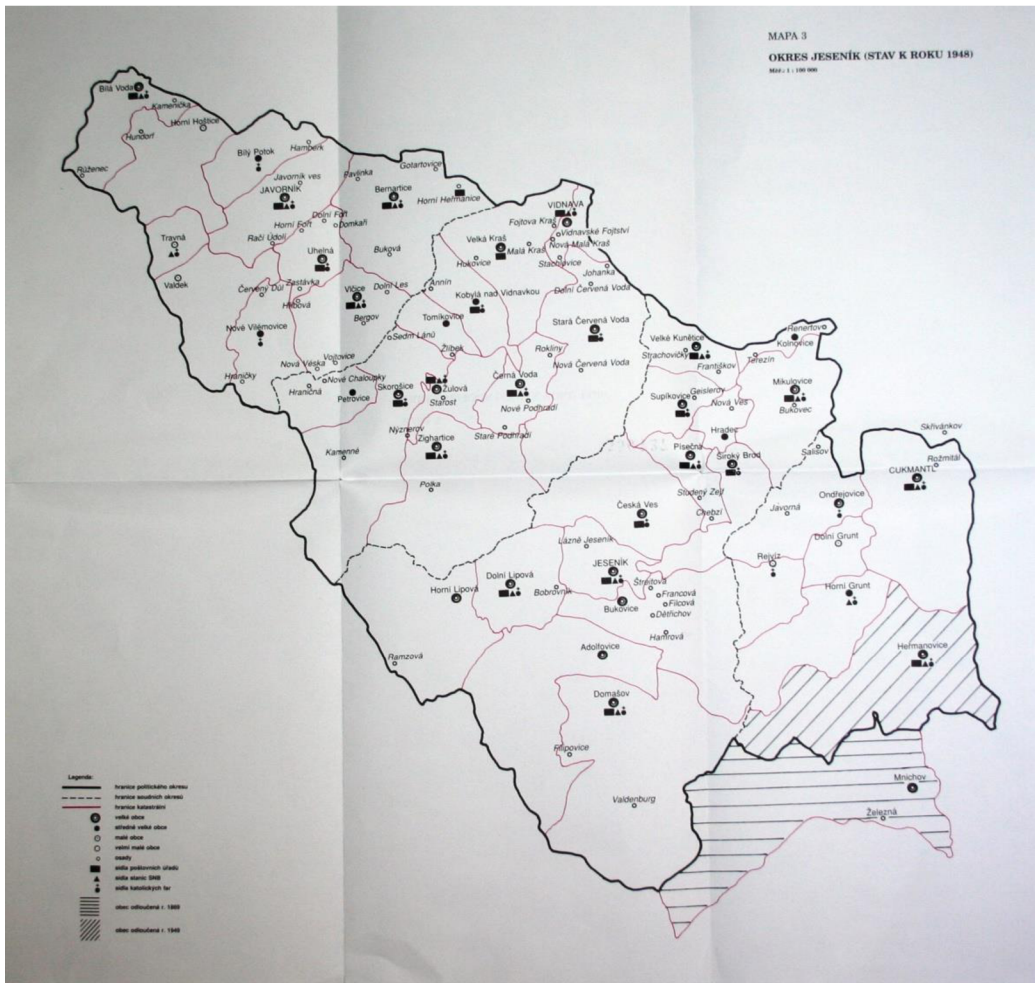
Zuber, Rudolf: Z dějin Jesenicka. In: Křenek, Oldřich (ed.): Jesenicko. Z kraje
pod Pradědem. Jeseník 1961, s. 49- 58.

Přílohy:

1. Mapy okresů

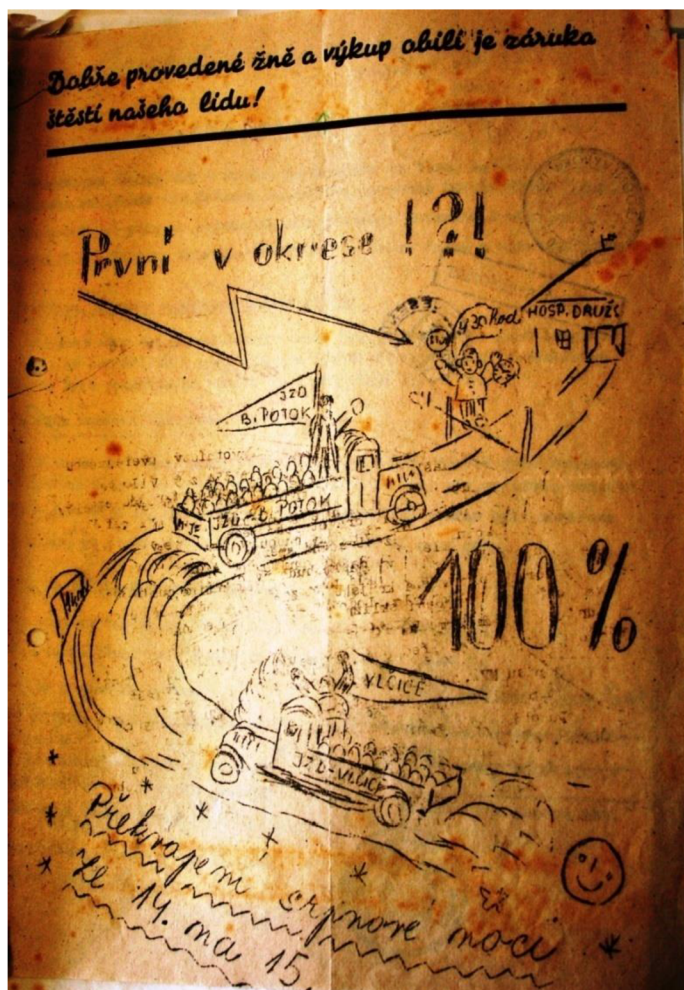

Okres Litovel. Bartoš, Josef (ed.): Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848- 1960. Sv. III. Ostrava 1972.

Okres Jeseník. Bartoš, Josef (ed.): Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848- 1960. Sv. XIII. Olomouc 1994.

2. Kresba o socializaci v okrese Jeseník.

SOKA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 512, kart 543 - Hospodářské a organizační záležitosti.